

Abenteuer Neiße Geschichten am Fluss

Przygoda z Nysą Opowieści nad rzeką

Dobrodružství s Nise Příběhy u řeky

Adventure Neisse Stories by the river

Kostenloses Exemplar

Abenteuer Neiße Geschichten am Fluss | Przygoda z Nysą Opowieści nad rzeką

Interreg
Polska-Sachsen
European Regional Development Fund

Abenteuer Neiße
Geschichten am Fluss

Przygoda z Nysą
Opowieści nad rzeką

Dobrodružství s Nise
Příběhy u řeky

Adventure Neisse
Stories by the river

Abenteuer Neiße Geschichten am Fluss

© 2020 Stadt Görlitz, Görlitzer Sammlungen für Geschichte und Kultur
Kulturhistorisches Museum
Neißstraße 29
02826 Görlitz

Satz und Gestaltung: Jan Bergmann-Ahlswede

Druck und Bindung: Graphische Werkstätten Zittau GmbH

Die Herstellung dieser Publikation wurde ermöglicht durch Mittel des
Europäischen Fonds für Regionale Entwicklung (EFRE).

Begleitbuch zur Ausstellung
Książka towarzysząca wystawie
Doprovodná kniha k výstavě
Book accompanying the exhibition

Für den Inhalt dieser Publikation sind ausschließlich deren Autoren verantwortlich. Die in dieser Veröffentlichung zum Ausdruck gebrachten Ansichten dürfen keinesfalls dahingehend interpretiert werden, dass sie die offizielle Meinung der Europäischen Union wiederspiegeln.

Einführung

Wprowadzenie

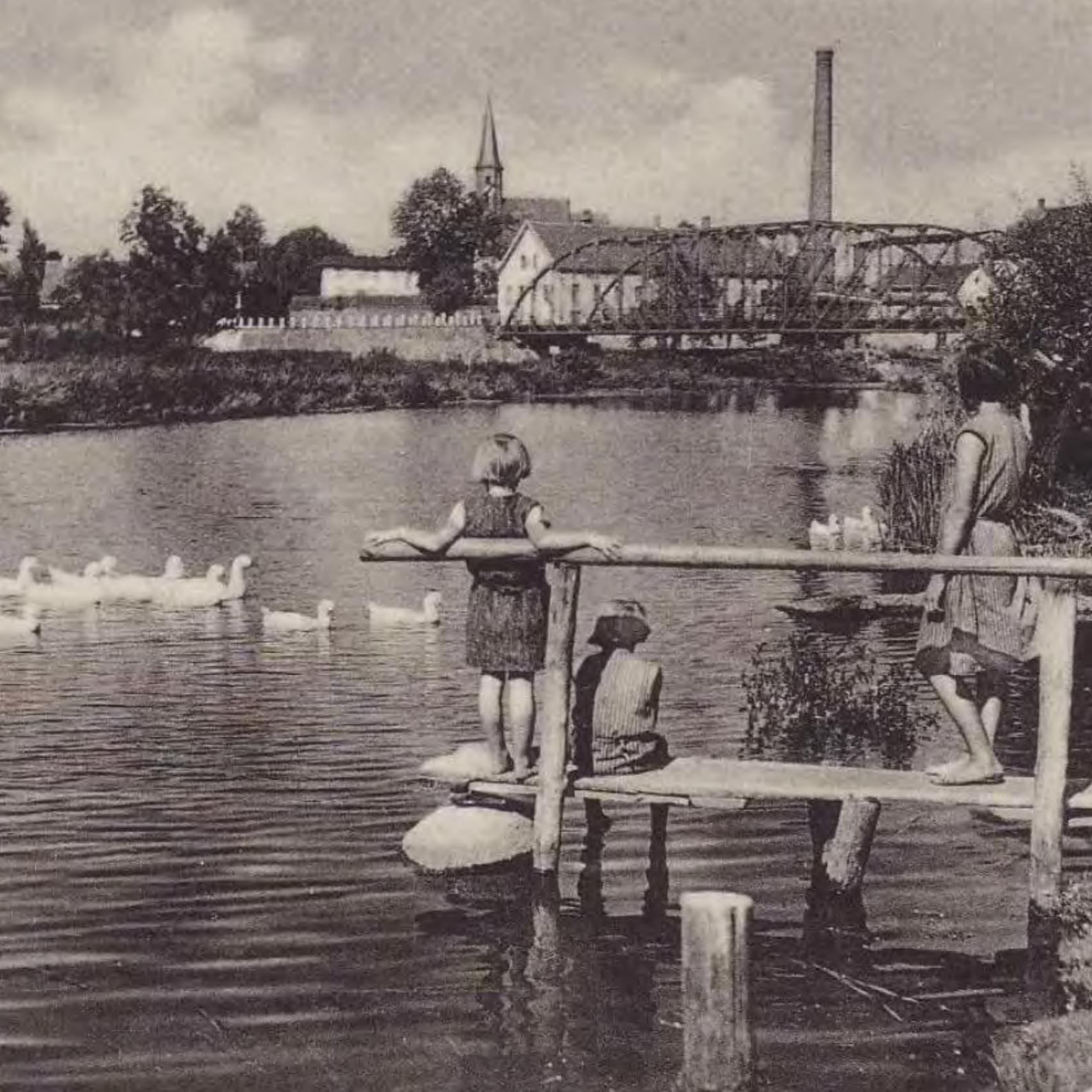

Die Lausitzer Neiße spielt für die Mehrheit der Ober- und der Niederlausitzer eine bedeutsame Rolle. Mancher hat familiäre Bezüge zu diesem Fluss. Wohl fast alle Menschen der Region kennen die Neiße aber aus eigenem Erleben – buchstäblich aus Grenzerfahrungen. Trotz ihrer unbestrittenen Bedeutung als Mittler zwischen Ost und West, als Heimstatt einer reichen Flora und Fauna, als Wirtschaftsfaktor und Touristenmagnet, aber auch lange Zeit als militärische und politische Barriere und damit heute Erinnerungsort europäischer Geschichte, war die Lausitzer Neiße bisher nie Gegenstand einer eigenen literarischen Darstellung oder einer musealen Ausstellung.

Der Mensch siedelt an der Neiße mit Unterbrechungen seit der Steinzeit. Wann er und wer genau dem Fluss seinen heutigen Namen gab, ist allerdings umstritten. Neuere Theorien sprechen von einer indogermanischen Etymologie, nach der sich Neiße von *Neidsā* mit der ungefähren Bedeutung ‚Gewässer mit Strömung‘ ableite. Wiederum sehen andere Namenkundler den Ursprung etwa im urslawischen Wortstamm *niz* für ‚unten‘ bzw. ‚niedrig gelegen‘, was sich sowohl auf die vergleichsweise nied-

da większości mieszkańców Górnich i Dolnych Łużyc Nysa odgrywa mniejszą bądź większą rolę. Z rzeką wiążą się czasem rodzinne historie. Niemal wszyscy ludzie znają ją z osobistych przeżyć – dosłownie, z doświadczeń granicznych. Mimo swego niewątpliwego znaczenia – jako łącznik między Wschodem i Zachodem, siedlisko bogatej flory i fauny, czynnik gospodarczy, magnes przyciągający turystów, przez długie lata bariera wojskowa i polityczna, zaś dzisiaj miejsce pamięci w europejskiej historii – Nysa Łużycka nie była do tej pory przedmiotem odrębnych literackich przedstawień czy muzealnych ekspozycji.

Osadnictwo człowieka nad Nysą przebiegało z przerwami od epoki kamienia. Sporna jest jednak kwestia, kiedy i kto dokładnie nadał rzecze jej dzisiejszą nazwę. Zgodnie z nowszymi teoriami ma ona indogermańską etymologię: słowo Nysa pochodzi od *Neidsā*, co w przybliżeniu oznacza „wody płynące“. Inni onomatolodzy doszukują się pochodzenia nazwy w starosłowiańskim rdzeniu *niz*, który znaczy „nisko“ lub „nisko umiejscowione“, co mogłoby odnosić się zarówno do stosunkowo nisko położonego źródła w Górzach Izerskich,

Blick über die Neiße nach Leschwitz (heute Görlitz-Weinhübel)
Ansichtskarte, um 1910/20
Kulturhistorisches Museum Görlitz

rig im Isergebirge gelegene Quelle als auch auf die Auenlage beziehen könnte.

Erstmals urkundlich tritt die Neiße als Namensgeberin für einen Landstrich *provinciam Nice* – nahe dem heutigen Forst (Lausitz) – im Jahr 1018 bei dem Chronisten Thietmar von Merseburg auf.

Der Mensch verstand es stets, trotz der naturgegebenen Gefahren des Gewässers, mit der Neiße zu leben und sie insbesondere wirtschaftlich zu nutzen. Historische Bildwerke und Fotografien zeigen den Fluss und seine unmittelbare Umgebung oft überaus belebt: Fischerboote sind unterwegs, elegante Ausflügler flanieren auf den Uferterrassen, geschäftiges Treiben lässt die Fabrikschlote am Fluss rauschen. Eine scharfe Zäsur in der Geschichte der Neiße ließ diese Welt jedoch untergehen. Als Staatsgrenze und streng bewachte Barriere wurde dem Fluss am Ende des Zweiten Weltkrieges eine Rolle zugeschrieben, die er zuvor nicht kannte. Undenkbar war nun geworden, was bis dato im Zusammenspiel von Fluss und Mensch selbstverständlich war. Erst allmählich erobern sich beide seit der politischen Wende in Ostdeutschland und Osteuropa ihre einstige Partnerschaft zurück. Viele Etappen des Zusammenwachsens von Deutschen, Polen und Tschechen sind inzwischen geschafft – vieles liegt aber noch vor uns.

jak również do jej usytuowania na terasie zalesowej.

Nysa, od której pochodzi nazwa krainy *provinciam Nice*, w okolicach dzisiejszego Forstu, wzmiankowana została po raz pierwszy w roku 1018 przez kronikarza Thietmara z Merseburga.

Mimo naturalnych zagrożeń związanych z wodą, człowiek wspólny z rzeką i użytkował ją gospodarczo. Na historycznej ikonografii czy zdjęciach Nysa i jej najbliższe otoczenie nierazko wibruje życiem. Widać łodzie rybackie, eleganccy wycieczkowicze spacerują na nadbrzeżnych promenadach, a gospodarna krzantanina odzwierciedla się w widoku dymiących kominów. Jednak ostra cezura w historii Nysy wymazała ten świat. Po drugiej wojnie światowej rzeka przypadła nieznaną jej do tej pory roli – granicy państwowej i surowo strzeżonej bariery. Nie do pomyślenia stały się oczywiste dotychczas formy koegzystencji człowieka z rzeką. Po przełomie politycznym na wschodzie Niemiec i Europy stopniowo powracają dawne formy współistnienia. Dokonał się już niejeden etap zbliżenia Niemców, Polaków i Czechów, ale wiele jeszcze przed nami.

Úvod Introduction

Lužická Nisa hraje pro většinu Hornolužičanů a Dololužičanů více či méně významnou roli. Leckdo má k této řece rodinný vztah. Ale asi téměř všichni lidé z regionu znají Nisu osobně z vlastních zkušeností na hranici. I přes svůj nezpochybnitelný význam jako prostředník mezi východem a západem, jako domov bohaté fauny a flóry, jako hospodářský faktor a turistický magnet, ale i dlouhou dobu jako vojenská a politická bariéra nebyla dosud Lužická Nisa tématem literárního zpracování ani muzejní výstavy.

Člověk sídlí u Nisy s přestávkami od doby kamenné. Kdy a kdo přesně dal řece její dnešní název, je předmětem dohadů. Novější teorie hovoří o indoevropské etymologii, podle níž se Nisa odvozuje od *Neidsā* s přibližným významem „proudící vody“. Jiní jazykovědci zase vidí původ slova v praslovanském kořenu slova *niz*, značícím „nízko, dole“, což by se mohlo vztahovat jak na poměrně nízko v Jizerských horách položený pramen, tak i na lužní polohu.

První písemná zmínka Nisy se objevuje v roce 1018 u kronikáře Thietmara z Merseburgu, který podle ní pojmenoval kus země v blízkosti dnešního městečka Forstu (v Lužici) jako *provinciam Nice*.

The Lusatian Neisse plays an important role for the majority of the Upper and Lower Lusatians. Some have family connections to this river. Most people in the region likely know the Neisse from their own literal borderline experiences. Despite its undisputed importance as a mediator between East and West, as home to a rich flora and fauna, as an economic factor and tourist magnet, but also for a long time as a military and political barrier and thus today a place of remembrance of European history, the Lusatian Neisse has never been the subject of its own literary presentation or museum exhibition. Humans have settled on the Neisse with interruptions since the Stone Age. However, who and when exactly the river was given its current name is disputed. More recent theories suggest an Indo-Germanic etymology, in which the word Neisse is derived from *Neidsā* with the approximate meaning ‘waters with current’. On the other hand, other name researchers see the origin, for example, in the ancient Slavic word stem *niz* for ‘down’ or ‘low lying’, which could refer both to the comparatively low spring in the Jizera Mountains as well as to the location of the floodplains.

Johann Benedict Carpzov: *Analecta fastorum Zittaviensium oder historischer Schauplatz der löblichen alten Sechs-Stadt des Marggraffthums Ober-Lausitz Zittau*
Zittau, 1716
Kulturhistorisches Museum Görlitz

An der Neiße in Görlitz
Christoph Nathe (1753–1806)
1785, Pinsel in Wasserfarben über Kreide
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Člověk vždycky dokázal Nisužít a hospodářsky ji využívat, i přes přirozená nebezpečí, která tok přináší. Historické obrazy a fotografie znázorňují řeku a její bezprostřední okolí často jako velmi rušná místa: po řece plují rybářské lodky, na pobřežních terasách se promenují elegantní výletníci, díky čilé výrobě se kouří z továrních komínů u řeky. Ostrý předěl v historii Nisy však přinesl zánik tohoto světa. Po druhé světové válce byla řece přisouzena role státní hranice a přísně střežené bariéry, kterou dosud neznašla. Najednou bylo nemyslitelné to, co bylo až dosud v souhře řeky a člověka samozřejmostí. Teprve postupně si oba od politického převratu ve východním Německu a východní Evropě získávají své někdejší partnerství zpět. Mnoho etap už jsme na cestě sblížování Čechů, Němců a Poláků zvládli – mnoho toho ale ještě leží před námi.

The Neisse was first documented in 1018 by the chronicler Thietmar von Merseburg as the name giver for a region called *provinciam Nice* – near today's Forst (Lusatia). Despite the natural dangers of the water, humankind has always understood how to live with the Neisse and in particular how to use it economically. Historical sculptures and photographs often show the river and its immediate surroundings in an extremely lively way: fishing boats on their way, elegant excursionists strolling along the riverbank terraces, and the hustle and bustle of the city making the factory chimneys on the river smoke. However, a sharp break in the history of the Neisse caused this world to disappear. As a state border and strictly guarded barrier, the river was given a role at the end of the Second World War that it had never had before. What had previously been taken for granted in the interaction between river and humankind now became unthinkable. Only gradually have the two reclaimed their former partnership since the political turnaround in East Germany and Eastern Europe. Many stages in the merging together of Germans, Poles and Czechs have now been completed – but much still lies ahead.

der weltberühmte Kaiser Constantin der Große
das Licht der Welt erblicket. Universal-Chro-
nicke II. Band p. 638.

Neisse, Lat. *Nissa*, oder *Nissus*, ein Fluss,
welcher in der Böhmischen Grafschaft Glatz bei
dem Städtaen Mittelwalde entspringt, bei Glatz,
Warte, Camenz, Ottmachau, den Städten
Neisse und Grottau, wie auch Lobe vorbeivläuft,
und endlich in dem Fürstenthum Brieg, bei
Schurgas in die Oder fällt.

Neisse, Lat. *Nissa* ein strenger Fluss in der
Märkgrafschaft Lausitz, der, nachdem er Gör-
litz, Rotenburg, Priebus, Forst und Guben be-
necket hat, sein Wasser unter gedachtem Guben
in die Oder ergießt.

Neisse, Lat. *Nissa*, ein in Schlesien, zwis-
chen der Grafschaft Glatz und dem Fürstenthum
Oppeln, Brieg, Troppau und Münsterberg, geze-

Achtung! Verwechslungsgefahr!
Uwaga! Niebezpieczeństwo pomyłki!

Zur Unterscheidung von anderen Flüssen mit
dem Namen Neiße wird die bei Nová Ves
nad Nisou (ehem. Neudorf an der Neiße) ent-
springende, durch Nordböhmen und die bei-
den Lausitzen fließende und bei Ratzdorf in
die Oder mündende Neiße heute als Lausitzer
Neiße bezeichnet. Außerdem ist für diesen Fluss
auch der Name Görlitzer Neiße verwendet
worden. Die Lausitzer Neiße ist also z.B. von der
Glatzer Neiße oder auch der Wütenden Neiße,
die beide ausschließlich in Schlesien fließen,
zu unterscheiden. Dennoch ist im deutschen
Sprachraum der verkürzte Name Neiße für die
Lausitzer Neiße gebräuchlich, da es seit dem
Ende des Zweiten Weltkrieges tatsächlich nur
noch eine Neiße gibt, die deutsches Staatsge-
biet berührt. Hinzu kommt, dass die geografisch
spezifischeren Namen erst im 19. Jahrhundert
von Geografen eingeführt wurden, um die Nei-
ßeflüsse nebeneinander in der Fachliteratur be-
schreiben zu können. Zuvor kannte man diese
Bezeichnungen nicht.

Dla odróżnienia od innych rzek o tej samej
nazwie Nysa, która ma swoje źródło w
położonej w Czechach miejscowości Nová Ves
nad Nisou (dawniej Neudorf an der Neiße), przepływa przez północne Czechy oraz
Górne i Dolne Łużyce, i wpada do Odry w
niemieckiej miejscowości Ratzdorf, nosi obec-
nie nazwę Nysa Łużycka. Ponadto używano
również nazwy Nysa Gerlicka (od niemieckie-
go miasta Görlitz). Nysę Łużycką należy więc
odróżnić od np. Nisy Kłodzkiej czy też Nisy
Szalonej, które płyną tylko przez Śląsk. Niem-
niej jednak w odniesieniu do Nisy Łużyckiej na
obszarze niemieckojęzycznym powszechnie
używana jest skrócona nazwa Nysa, ponieważ
od zakończenia II wojny światowej faktycznie
istnieje na terytorium Niemiec tylko jedna rzeka
o tej nazwie. Do tego dochodzi fakt, że bard-
ziej szczegółowe nazwy geograficzne zostały
wprowadzone przez geografów dopiero w XIX
wieku w celu opisania występujących w litera-
turze fachowej obok siebie rzek o nazwie Nysa.
Wcześniej te określenia nie były znane.

Zwei Baumeister beraten über eine Flussbaumaßnahme an der Neiße
Ausschnitt aus einer Augenscheinkarte der Neiße zwischen Sercha und Lissa
1629, Aquarell auf Papier, auf Leinwand aufgezogen
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Pozor! Nebezpečí záměny! Caution! Risk of confusion!

Pro rozlišení od jiných řek s názvem Nisa se řeka Nisa, pramenící u Nové Vsi nad Nisou (dříve Neudorf an der Neiße), protékající severními Čechami a oběma Lužicemi a ústící u Ratzdorfu do Odry, dnes označuje jako Lužická Nisa. Kromě toho se pro tuto řeku užíval i název Zhořecká Nisa. Lužickou Nisu je tedy třeba odlišovat například od Kladské Nisy nebo Szalone-Nisy, které obě tečou výhradně ve Slezsku. Přesto je pro Lužickou Nisu v německy mluvících oblastech obvyklý zkrácený název Nisa, jelikož od konce druhé světové války už je skutečně pouze jedna Nisa, která se dotýká německého území. Navíc geograficky specifitější názvy zavedli až zeměpisci v 19. století, aby mohli v odborné literatuře popisovat řeky Nisy a vzájemně je odlišit. Dříve tato označení nikdo neznal.

To distinguish it from other rivers with the name Neisse, the river which has its spring at Nová Ves nad Nisou (former Neudorf an der Neisse), flows through northern Bohemia and the two Lusatian provinces and flows into the Oder at Ratzdorf, is today called the Lusatian Neisse. The name Görlitzer Neisse has also been used for this river. So the Lusatian Neisse is distinguishable from the Glatzer Neisse or the Wütende Neisse, both of which flow exclusively in Silesia. Nevertheless, the abbreviated name Neisse is common in the German-speaking world for the Lusatian Neisse because since the end of the Second World War there is actually only one Neisse that touches German territory. Additionally the geographically more specific names were only introduced by geographers in the 19th century in order to describe the Neisse rivers side by side in specialist literature. Previously these names were not known.

Die Neiße – ein Fluss der verbindet Nysa – rzeka, która łączy

Die Lausitzer Neiße entspringt auf 655 Metern Höhe im nordböhmischen Nová Ves nad Nisou (Neudorf an der Neiße) im Isergebirge. Als kleiner Gebirgsbach erreicht sie nach wenigen Kilometern die erste große Stadt – Jablonec nad Nisou (Gablonz an der Neiße) – und nimmt hier bereits weitere Quellbäche auf. Dem in Richtung Nordwesten fließenden Fluss öffnet sich der weite Reichenberger Kessel – die Region Liberec gehört nicht erst heute zu den größten Ballungsräumen Tschechiens. Nachdem die Neiße mehrere nordböhmische Dörfer und Städte passiert hat, erreicht sie schon nach dem ersten Fünftel ihrer gesamten Wegstrecke bei Zittau die Oberlausitz und die deutsch-polnische Grenze. Sie ändert ihre Fließrichtung nach Norden und passiert nach einigen Kilometern mit Görlitz die vielleicht bedeutendste Stadt an ihren Ufern. Bei Priebus nur sehr kurz vom westlichsten Zipfel des alten Schlesien berührt, erreicht die Neiße nördlich von Bad Muskau die Niederlausitz. Ihren Weg durch die Heide setzt sie hier fort, bis sie in der Stadt Forst (Lausitz) ankommt. Dort wo die Neiße die Lubst aufnimmt, liegt die alte bedeutende Stadt Guben. Nur wenige Kilometer weiter mündet sie bei Ratzdorf in die Oder.

Einweihung des Denkmals an der Neissequelle
Fotograf: unbekannt
1930
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Nysa Łużycka wypływa na wysokości 665 metrów w północnoczeskiej miejscowości Nová Ves nad Nisou w Górnach Izerskich. Niewielki górski potok po kilku kilometrach dociera do pierwszego dużego miasta, którym jest Jabłonec. Tutaj łączą się z nim inne źródłane potoki. W kierunku północnego zachodu otwiera się rozległa Kotlina Liberecka – region ten nie od dzisiaj należy do największych czeskich ośrodków aglomeracyjnych.

Na północy Czech Nysa przepływa przez kilka wiosek i miast, zaś w jednej piątej całego biegu dociera do Górnego Śląska w okolicy Zittau, czyli Żytawy, i granicy polsko-niemieckiej. Tu zmienia kierunek i zmierza na północ, po kilku kilometrach przepływa przez Görlitz/Zgorzelec, najważniejsze bodaj miasto nad jej brzegami.

Pod Przewozem Nysa ociera się o wysunięty najdalej na zachód cypel Śląska i na północ od Bad Muskau wpływa na teren Łużyc Dolnych. Dalej toczy swoje wody przez wrzosowiska aż do miasta Forst. Przy ujściu Lubszy do Nysy leży stare ważne miasto Guben/Gubin. Stąd rzecze pozostało już niewiele kilometrów – uchodzi do Odry w Ratzdorfe.

Lužická Nisa – řeka, která spojuje Lusatian Neisse – a river that connects

Lužická Nisa pramení ve výšce 655 m v severočeské Nové Vsi nad Nisou v Jizerských horách. Jako malý horský potok přitéká po pár kilometrech do prvního velkého města – Jablonce nad Nisou a už zde přibírá další potůčky. Říčce tekoucí severozápadním směrem se otevírá široká liberecká pánev – Liberecko patří odedávna k největším aglomeracím Česka. Poté, co Nisa protéče několik severočeských vsí a měst, přitéká už po první pětině své celkové délky u Žitavy do Horní Lužice a na německo-polskou hranici. Mění směr toku na sever a po několika kilometrech přitéká do možná nejvýznamnějšího města na svém břehu – Zhořelce (Görlitz, Zgorzelec).

U obce Priebus se jen nakrátko dotýká nejzápadnějšího výběžku někdejšího Slezska a severně od Bad Muskau přitéká do Dolní Lužice. Pokračuje tu ve své cestě po vřesovištích, až doteče do městečka Forst (Lausitz). Tam, kde se do Nisy vlévá říčka Lubst, leží starobylé město Guben. Jen o několik kilometrů dále u obce Ratzdorf se Nisa vlévá do Odry.

The Lusatian Neisse River has its source at an altitude of 655 metres in the northern Bohemian town of Nová Ves nad Nisou (Neudorf an der Neisse) in the Jizera Mountains. As a small mountain stream, it reaches the first large town – Jablonec nad Nisou (Gablonz an der Neisse) – after a few kilometres and already takes in other tributaries here. The wide valley opens up to the river flowing in a north-western direction – the Liberec region has long been one of the largest conurbations in the Czech Republic.

After the Neisse has passed several villages and towns in northern Bohemia, it reaches Upper Lusatia and the German-Polish border near Zittau after only the first fifth of its entire length. It changes its direction of flow to the north and after a few kilometres passes Görlitz, perhaps the most important city on its banks.

At Priebus, only very briefly touched by the westernmost tip of the old Silesia, the Neisse reaches Lower Lusatia north of Bad Muskau. It continues its way through the heath here until it reaches the town of Forst (Lusatia). Where the Neisse meets the Lubst lies the old, important town of Guben. Only a few kilometres further it flows into the Oder near Ratzdorf.

Die Mündung der Lausitzer Neiße in die Oder bei Ratzdorf
Foto: Jan Bergmann-Ahlswede
2019
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Bronzezeitliche Keramik
Lausitzer Kultur, mittlere Bronzezeit (um 1000 v. Chr.)
Fundort: Königswartha, Landkreis Bautzen

Ur- und frühgeschichtliche Besiedelung der Neißeregion Osadnictwo prehistoryczne i starożytne w regionie Nysy

Es waren Jäger der späten Alt- und Mittelsteinzeit, die im bewaldeten Flussgebiet der Neiße zwischen 12000 und 5500 v. Chr. ihre Lager aufschlugen und mit Pfeil und Bogen Wildtiere jagten. Gegen 2700 v. Chr. lassen sich spätjungsteinzeitliche Bauern der Schnurkeramik-Kultur hier nieder. Bauern der frühen und mittleren Jungsteinzeit, die bereits seit 5500 v. Chr. an Elbe und Oder siedelten, hatten die Neiße ausgespart. Nur einzelne Funde lassen auf Begegnungen zwischen weiterhin nomadisch lebenden Bewohnern des Neißegebiets und frühen Bauern schließen. Erst mit den Siedlern der bronzezeitlichen Lausitzer Kultur wird zwischen 1200 und 400 v. Chr. erstmals eine fast flächen-deckende Besiedlung beiderseits der Neiße greifbar. Es entstand eine intensiv genutzte Kulturlandschaft mit Dörfern, Gräberfeldern und Befestigungsanlagen. Um 400 v. Chr. brach diese Besiedlung aus unerklärlichen Gründen ab und hinterließ ein entvölkertes Land, das erst rund 600 Jahre später durch Germanen in Besitz genommen wird. Es entstanden Siedlungen, Stätten der Eisengewinnung und Bestattungsplätze, die gegen 400 n. Chr., zu Beginn der Völkerwanderungszeit wiederum ohne erkennbare Ursachen aufgegeben werden.

W okresie od 12000 do 5500 roku p.n.e. w zalesionym dorzeczu Nysy obozowiska zaczęli rozbijać łowcy starszej i średkowej epoki kamienia, którzy z łukiem polowali na dzikie zwierzęta. Około 2700 roku p.n.e., u schyłku neolitu, pojawiły się tu przedstawiciele kultury ceramiki sznurowej. Pominęły ten teren rolnicy wczesnego i średkowego neolitu, którzy już w pobliżu 5500 roku p.n.e. osiedlali się nad Łabą i Odrą. Jedynie nieliczne znaleziska świadczą, że zetknęli się z żyjącymi nadal koczowniczo mieszkańcami dorzecza Nysy. Gęste osadnictwo po obu stronach Nysy znajduje potwierdzenie dopiero w okresie między 1200 i 400 rokiem p.n.e., kiedy to pojawiła się tu ludność kultury łużyckiej epoki brązu. Powstał wówczas intensywnie użytkowany krajobraz kulturowy wokół osad, cmentarzyków i umocnień obronnych. Około 400 roku p.n.e. z niewyjaśnionych powodów osadnictwo to zanikło, pozostawiając wyludnione ziemie, które dopiero 600 lat później opanowane zostały przez plemiona germańskie. Pojawiły się nowe osady i miejsca pozyskiwania żelaza i pochówków, porzucone ponownie bez widocznych powodów około 400 roku n.e., na początku okresu wędrowki ludów.

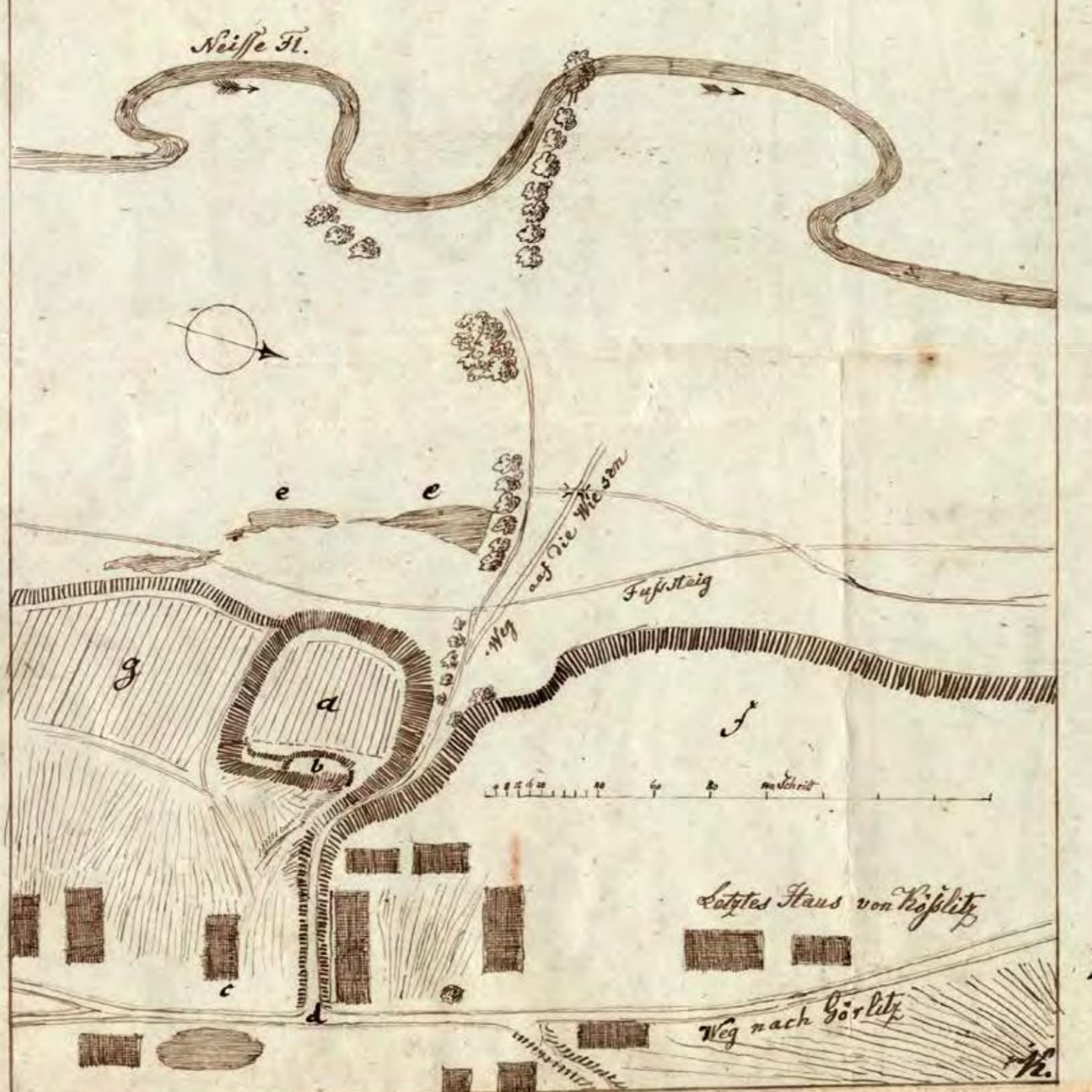

Osídlení na Nise v pravěku a raných dějinách Pre- and protohistoric settlement of the Neisse region

Byli to lovci v pozdní starší a střední době kamenné, kdo si v zalesněné oblasti řeky Nisy v období od 12.000 do 5.500 let před Kristem zakládal svá tábory a luki a šípy lovil divoká zvířata. Kolem roku 2.700 před Kristem, v pozdní mladší době kamenné, se tu usadili rolníci kultury se šňůrovou keramikou. Rolníci rané a střední mladší doby kamenné, kteří již kolem roku 5.500 před Kristem osídlili Labe a Odru, se Nise vyhnuli. Pouze ojedinělé nálezy svědčí o pravděpodobných setkáních mezi obyvateli oblasti podél Nisy, žijícími nadále kočovným způsobem života, a prvními rolníky. Až s osadníky z lužické kultury doby bronzové máme v období od roku 1.200 až 400 před Kristem poprvé doklad o témař plošném osídlení po obou stranách Nisy. Vznikla tu intenzivně využívaná kulturní krajina s vesnicemi, pohřebišti a hradisty. Kolem roku 400 před Kristem toto osídlení z nevysvětlitelných důvodů vymizelo a zanechalo po sobě vylidněnou zemi, kterou si až za přibližně 600 let přisvojili Germáni. Budovali tu sídliště, získávali železo a zakládali pohřebiště. Tato místa však byla kolem roku 400 po Kristu, na počátku stěhování národů, opět bez zřejmých příčin opuštěna.

It was hunters of the late Palaeolithic and Mesolithic period who set up camp in the wooded river basin of the Neisse between 12000 and 5500 BC and hunted wild animals with bow and arrow. Around 2700 BC, Late Neolithic farmers of the Corded Ware Culture settled here. Farmers of the early and middle Neolithic Age, who settled along the Elbe and Oder rivers as early as 5500 BC, had left out the Neisse. Only a few finds indicate encounters between still nomadic inhabitants of the Neisse region and early farmers. It was not until the settlers of the Bronze Age Lusatian culture between 1200 and 400 BC that an almost region-wide settlement on both sides of the Neisse became tangible for the first time. The result was an intensively used cultural landscape with villages, cemeteries and fortifications. Around 400 BC, this settlement broke off for inexplicable reasons and left behind a depopulated land which was not taken over by Germanic tribes until around 600 years later. Settlements, sites of iron extraction and burial grounds were abandoned, again without any apparent cause, around 400 AD at the beginning of the Migration Period.

5. Hauptversammlung der Gesellschaft für Anthropologie und Urgeschichte der Oberlausitz vom 6. bis 8. Juni 1892 in Muskau
Foto: Robert Scholz (1843–1926)
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Die Slawen an der Neiße Słowianie nad Nysą

Gegen das Jahr 700 wanderten die ersten slawischen Stämme in das seit 300 Jahren unbewohnte Neißegebiet ein. Ihre genaue Herkunft in Osteuropa ist ungewiss. Die Menschen gehörten verschiedenen Stämmen an: Milzener besiedelten die Oberlausitz und Lusizer die Niederlausitz. Sie sind Vorfahren der heute in den Lausitzen lebenden sorbischen Minderheit. Am Unterlauf der Neiße war der Stamm der Selpoli ansässig. Der Oberlauf der Neiße und der mittlere Abschnitt, etwa zwischen Penzig und Forst (Lausitz), blieben unbesiedelt. Aus dem slawischen Siedlungsgebiet sind zahlreiche Befestigungen der Zeit um 1000 bekannt. Die politische Eigenständigkeit der Stämme war allerdings von eher kurzer Dauer. Schriftquellen geben eine sehr wechselhafte, vor allem kriegerische Geschichte wieder. Sie ist maßgeblich auf die Eroberungspolitik der deutschen Ottonen-Könige seit 929 und Auseinandersetzungen mit den polnischen Piasten-Herzögen nach 1000 zurückzuführen.

Około 700 roku na niezamieszkałe od 300 lat ziemie dorzecza Nysy przybyły pierwsi plemiona słowiańskie. Ich wschodnioeuropejskie pochodzenie nie jest dokładnie zbadane. Ludzie ci należeli do różnych plemion: Milczanie osiedlali się na Górnym Łużycach, zaś Łużyczanie na terenie Dolnych Łużyc. Byli to przodkowie serbskiej mniejszości zamieszkującej dzisiaj ziemie łużyckie. W okolicy dolnego biegu Nysy osiedli Słupianie. Ziemie nad górnym i środkowym odcinkiem Nysy, mniej więcej między miejscowościami Penzig i Forst, pozostały niezasiedlone. Z okresu osadnictwa słowiańskiego znanych jest wiele umocnień obronnych z około 1000 roku. Jednak polityczna samodzielność plemion nie trwała długo. Źródła pisane mówią o zmiennych, głównie wojennych dziejach. Wynikały one z prowadzonej od 929 roku ekspansywnej polityki niemieckich Ottonów oraz konfliktów z książętami piastowskimi po 1000 roku.

Slované na Nise The Slavs at the Neisse

Kolem roku 700 přišli do již 300 let neobývané krajiny. Jejich přesný původ ve východní Evropě není jistý. Tito lidé náleželi k různým kmenům: Milčané osídliли Horní Lužici a Lužičané Dolní Lužici. Jsou předky lužickosrbské menšiny, dnes žijící v obou Lužicích. Na dolním toku Nisy se usadil kmen Slubjanů. Horní tok Nisy a střední úsek, přibližně mezi Penzigem a Forstem (Lausitz), zůstal neosídlen. Ze slovanské osídlené oblasti je známo mnoho hradišť z doby kolem roku 1000. Politická samostatnost kmenů však neměla dlouhého trvání. Písemné prameny líčí historii plnou zvrátů a zejména válek, které pramenily především z dobyvačné politiky německých králů z rodu Otonů od roku 929 a z konfliktů s polskými vévody z rodu Piastovců po roce 1000.

Hacksilberschatz mit arabischen und deutschen Münzen
Slawisch, nach 959
Fundort: Meschwitz, Landkreis Bautzen

Around the year 700, the first Slavic tribes immigrated to the Neisse region, which had been uninhabited for 300 years. Their exact origin in Eastern Europe is uncertain. The people belonged to different tribes: the Milceni settled in Upper Lusatia and Lusizer in Lower Lusatia. They are ancestors of the Sorbian minority living in the Lausitz today. The Selpoli tribe was located on the lower reaches of the Neisse. The upper reaches of the Neisse and the middle section, roughly between Penzig and Forst (Lusatia), remained uninhabited. Numerous fortifications from the time around 1000 are known from the Slavic settlement area. The political independence of the tribes was, however, of rather short duration. Written sources give a very changeable, especially warlike history. This is mainly due to the conquest policy of the German Ottonian kings since 929 and conflicts with the Polish Piast dukes after 1000.

Hochmittelalterlicher Landesausbau Późnośredniowieczna kolonizacja

Zwischen 1100 und 1300 wurden weite Teile Nord- und Ostdeutschlands sowie Ostmitteleuropas durch eine von Westen nach Osten fortschreitende Siedlungsbewegung erfasst. Historiker sprechen vom hochmittelalterlichen Landesausbau, der in den Lausitzern und dem Neißegebiet zu einer Verzehnfachung der Bevölkerung geführt hat. Im ganzen Land gründeten auf Betreiben des Landesherrn slawische, deutsche und flämische Bauern Siedlungen, rodeten Wälder und legten Felder an. Die Einführung von neuen Techniken der Landwirtschaft wie die Dreifelderwirtschaft mit geregelter Fruchtfolge oder der Beepflug führten zu enormen Ertragssteigerungen. Vielerorts entstand in den Lausitzern eine deutsch-slawische Mischbevölkerung.

Herrschaftliche Klostergründungen, wie das Zisterzienserinnenkloster St. Marienthal bei Ostritz, förderten den Landesausbau. Die Lehen adliger Familien, aus denen einmal die Rittergüter und Standesherrschaften hervorgehen sollten, bildeten einen Teppich kleinteiliger lokaler Herrschaftsstrukturen aus, der sich über das Land legte. Aus einigen der ländlichen Siedlungen an exponierten Wegpunkten wurden Markorte mit Stadtrecht.

Wczasie od 1100 do 1300 roku ziemie północnych i wschodnich Niemiec oraz Europy wschodniej ogarnięte zostały intensywnym, nadciągającym z zachodu ruchem osadniczym. Historycy określają ten okres mianem późnośredniowiecznej kolonizacji. Doprowadziła ona do dziesięciokrotnego wzrostu liczby ludności Łużyc i dorzecza Nysy. Z inicjatywy miejscowej władzy słowiańscy, niemieccy i flamandzcy rolnicy zakładali siedliska, karczowali lasy i zakładali pola uprawne. Wprowadzenie nowych technik rolniczych – gospodarki trójpolowej z regulacją zbiorów czy płyga zagonowego – przyczyniło się do ogromnego wzrostu plonów. Wiele łużyckich osad zamieszkiwała mieszana ludność słowiańsko-niemiecka.

Do rozwoju przyczyniało się zakładanie klasztorów, czego przykładem był cysterski St. Marienthal koło Ostritz. Szlacheckie lenna, z których z czasem powstać miały majątki rycerskie i państwa stanowe, tworzyły w całym regionie gęstą sieć lokalnych struktur władzy. Niektóre wiejskie osady położone w ważnych punktach dróg zmieniały się w ośrodki targowe o prawach miejskich.

Kolonizace ve vrcholném středověku High medieval settlement

V období od roku 1100 do roku 1300 pronikala do rozsáhlých oblastí severního a východního Německa a východní střední Evropy vlna osidlování, postupující od západu na východ. Historici hovoří o kolonizaci vrcholného středověku, která vedla v Lužicích a oblasti podél Nisy k nárůstu obyvatel na desetinásobek. V celé zemi budovali slovanští, němečtí a vlámskí rolníci na podnět zemského pána osady, klučili lesy a zakládali pole. Zavádění nových zemědělských technik, jako bylo trojpolní hospodaření s řízeným osevním postupem nebo orba pluhem, vedlo k enormnímu zvýšení výnosu. Na mnoha místech v Lužicích spolu žilo smíšené německo-slovanské obyvatelstvo. Panovníky zakládané kláštery, jako byl cisterciácký klášter St. Marienthal u Ostritz, přispívaly k rozvoji celé oblasti. Léna šlechtických rodin, z nichž se později vyvinuly rytířské statky a panství, tvořily mozaiku drobných lokálních panských struktur po celém území. Z některých venkovských osad na exponovaných místech na cestách se stala místa konání trhů s městskými právy.

Between 1100 and 1300, large parts of northern and eastern Germany and eastern central Europe were covered by a settlement movement progressing from west to east. Historians speak of the high medieval settlement, which led to a tenfold increase in the population in Lusatia and the Neisse region. At the instigation of the sovereign, Slavic, German and Flemish farmers founded settlements, cleared forests and planted fields throughout the country. The introduction of new agricultural techniques such as three-field farming with regulated crop rotation or bed ploughing led to enormous increases in yield. In many places a German-Slavic mixed population developed in Lusatia. The establishment of stately monasteries, such as the Cistercian convent of St. Marienthal near Ostritz, promoted the expansion of the country. The fiefdoms of noble families, from which the manors and estates were once to emerge, formed a carpet of small-scale local ruling structures that spread across the country. Some of the rural settlements at exposed waypoints became market towns with town rights.

Altertumsakten der Naturforschenden Gesellschaft zu Görlitz – Fundbericht zum Leschwitzer Stachelsporn
1842

Kulturhistorisches Museum Görlitz

Der originale Stachelsporn aus dem 13. oder 14. Jahrhundert befindet sich heute ebenfalls im Kulturhistorischen Museum Görlitz.

Görlitz.

Neißestäde in vergangenen Jahrhunderten Miasta nad Nysą w minionych stuleciach

Frühe Marktorte entstanden im Mittelalter zu- meist an wichtigen Verkehrsknotenpunkten, z.B. an den Kreuzungen wichtiger Fernhandelswege oder an den stark frequentierten Flussübergängen. Viele dieser Niederlassungen von Kaufleuten stiegen schließlich zu Städten auf. Guben etwa erhielt 1235 das Magdeburger Stadtrecht, Zittau 1255, Grottau (Hrádek nad Nisou) vermutlich 1260 und Görlitz 1303. Einige Städte an der Neiße waren schon im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit überregional bedeutsame Handels- und Handwerkszentren und sind dies noch heute.

Noch im Mittelalter ist auch der Einfluss führender Adelsgeschlechter bei der Gründung von weiteren Landstädten an bereits bestehenden Burgorten fassbar, so z.B. die vermutlich Dohnaischen Gründungen Grottau (Hrádek nad Nisou) und Ostritz oder die spätere Biebersteiner Gründung Muskau. Prießnitz, die älteste schlesische Stadt an der Neiße, war zeitweise sogar herzoglicher Residenzort, verlor jedoch in der Neuzeit allmählich an Bedeutung.

Wczesne średniowieczne ośrodki targowe powstawały najczęściej przy ważnych węzłach komunikacyjnych, na przykład na skrzyżowaniach głównych szlaków handlowych lub przy uczęszczanych przeprawach rzecznych. Wiele kupieckich osad rozrastało się z czasem do miejskich skupisk. I tak Guben dostał magdeburskie prawa miejskie w 1235 roku, Zittau, czyli Żytawa, w 1255, Grottau (Hrádek nad Nisou) przypuszczalnie w 1260, zaś Görlitz w 1303 roku. Niektóre miasta nadnyskie już w średniowieczu i wczesnym okresie nowożytnym zyskały ponadregionalne znaczenie jako ważne ośrodki handlu czy rzemiosła – i pozostały nimi do dzisiaj.

Jeszcze w średniowieczu udokumentowany wpływ na lokację kolejnych miast w miejscu dawnych grodów miały również przodujące rody szlacheckie, jak choćby w przypadku Grottau (Hrádek nad Nisou) czy Ostritz, założonych przypuszczalnie przez ród Dohnów, czy późniejszego Muskau – przez Biebersteinów. Przewóz, najstarsze śląskie miasto nad Nysą, był wprawdzie siedzibą książęcą, jednak w okresie nowożytności stopniowo tracił na znaczeniu.

Stadtansicht von Görlitz (Ausschnitt)
Johann George Starcke (um 1630–1695)
vor 1695, Feder, Pinsel in Wasserfarben
SLUB Dresden / Deutsche Fotothek

Města na Nise v minulých staletích Towns at the Neisse in past centuries

První tržiště vznikala ve středověku většinou na důležitých dopravních uzlech, např. na křížovatkách významných dálkových obchodních cest nebo na silně frekventovaných přechodech přes řeku. Mnoho z těchto míst, kde se usazovali obchodníci, bylo nakonec povyšeno na město. Například Guben získal magdeburkské městské právo v roce 1235, Žitava v roce 1255, Hrádek nad Nisou pravděpodobně v roce 1260 a Zhořelec v roce 1303. Některá města na Nise byla už ve středověku a raném novověku významnými centry obchodu a řemesel i nad rámec regionu a jsou jimi dodnes.

Ještě ve středověku je také znatelný vliv předních šlechtických rodů na zakládání dalších menších měst u již stojících hradišť, např. Donínové zřejmě založili Hrádek nad Nisou a Ostritz a Bieberstejnové později Muskau. Priebus, nejstarší slezské město na Nise, bylo na čas dokonce sídlem vévodů, v novověku však postupně ztrácelo na významu.

Early market towns were established in the Middle Ages mostly at important traffic junctions, e.g. at the crossroads of important long-distance trade routes or at the highly frequented river crossings. Many of these settlements of merchants eventually rose to become cities. Guben, for example, received Magdeburg's town charter in 1235, Zittau in 1255, Grottau (Hrádek nad Nisou) probably in 1260 and Görlitz in 1303. Some towns along the Neisse River were already important supra-regional centres of trade and craftsmanship in the Middle Ages and in the early modern period and still are today.

Even in the Middle Ages, the influence of leading aristocratic families in the founding of other rural towns at already existing castle sites is still tangible, such as the presumably Dohnai foundations Grottau (Hrádek nad Nisou) and Ostritz or the later Bieberstein foundation Muskau. Priebus, the oldest Silesian town on the Neisse River, was even a ducal residence at times, but gradually lost importance in modern times.

Grundriss der Plänsiedlungs- und Burgenanlage von Priebus (heute Przewóz)
Schummerungsbild
Hauptbüro für Geodäsie und Kartografie, Wrocław

Forst (Laus.) Industrieviertel

Neiße-Städte in der jüngeren Geschichte Miasta nad Nysą w nowszej historii

In Zuge der Industrialisierung erfuhr die Neiße-Laue weitreichende Veränderungen. Der Fluss bot als Energiequelle und Wasserlieferant beste Voraussetzungen für Fabrikgründungen. Bald ragten vielerorts die Schornsteine aus dem Neiße-Betal. Oberhalb wuchsen die Städte rasant zu Wirtschaftszentren der Region an und expandierten mit neuen Vorstädten beiderseits des Flusses. Aber auch Kunst, Kultur, Einkaufsmöglichkeiten und Karriereaussichten zogen neue Bewohner an, sodass Städte wie Reichenberg (heute Liberec) auch überregional Bedeutung erlangten.

Die Kriegszerstörung und die Grenzlage ab 1945 schnitten diese Entwicklungen zum Teil ab oder radierten gar ganze Stadtteile aus, wie etwa mit der Forster Vorstadt Berge geschehen. Guben und Görlitz wurden entlang der Neiße geteilt und existieren bis heute als eigenständige Städte auf jeweils anderem Staatsgebiet fort. Heute sind die Neiße-Städte jedoch im Europa des 21. Jahrhunderts angekommen. Sie pflegen den kulturellen, gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Austausch mit ihren Nachbarn.

Industrializacja mocno zmieniła nadnyskie łąki. Dzięki rzece – źródle energii i wody – panowały tu korzystne warunki do lokalizacji fabryk. Wkrótce w wielu miejscowościach w Dolinie Nysy strzelaly w niebo kominy. Miasta nadnyskie błyskawicznie stawały się ośrodkami gospodarczymi regionu, a na obu brzegach rosyły przedmieścia. Nowych mieszkańców przyciągała także sztuka, kultura, potencjał konsumpcyjny i widoki na karierę, tak więc niektóre miasta, jak Reichenberg (dzisiejszy Liberec) zyskały ponadregionalne znaczenie.

Zniszczenia wojenne i graniczne usytuowanie po 1945 roku częściowo uniemożliwiły dalszy rozwój, a niekiedy zmiotły całe dzielnice miast z powierzchni ziemi – jak stało się w przypadku przedmieścia Forstu Berge. Guben i Görlitz zostały podzielone linią Nysy i egzystują do dzisiaj jako oddzielne organizmy miejskie na dwóch terytoriach państwowych.

Dzisiaj miasta nad Nysą są częścią Europy XXI wieku. Dbają o kulturalną, społeczną i gospodarczą wymianę z sąsiadami.

Forst (Lausitz) – Industrieviertel
Ansichtskarte, nach 1900
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Města na Nise v novější historii Towns at the Neisse in the recent history

Postupem industrializace se luhy na Nise zásadně proměnily. Řeka nabízela jako zdroj energie a vody nejlepší předpoklady pro zakládání továren. Brzy začaly z údolí Nisy na mnoha místech trčet komíny. Z měst u řeky se stávala hospodářská centra regionu, která expandovala s novými předměstími na obou stranách řeky. Nové obyvatele ale přitahovalo i umění, kultura, nákupní možnosti a kariérní výhledy, takže města jako Liberec (dříve Reichenberg) nabývala nadregionálního významu.

Válečné škody a nová hraniční poloha od roku 1945 tento vývoj zčásti přerušily anebo dokonce vymazaly celé čtvrti z mapy, jak se to stalo například s předměstem Forstu Berge. Města Guben a Görlitz byla Nisou rozdělena a dodnes existují vedle sebe jako samostatná města na území dvou různých států.

Dnes se města na Nise ovšem ocitla v Evropě 21. století a pěstují kulturní, společenské a hospodářské styky se svými sousedy.

In the course of industrialisation, the floodplain of the Neisse River underwent far-reaching changes. As a source of energy and water, the river offered ideal conditions for the establishment of factories. Soon chimneys were rising out of the Neisse valley in many places. Above them, the towns grew rapidly into the economic centres of the region and expanded with new suburbs on both sides of the river. But art, culture, shopping and career prospects also attracted new residents, so that cities like Reichenberg (today Liberec) also gained supra-regional importance.

The destruction caused by the war and the border situation from 1945 onwards partially cut off these developments or even erased entire districts, as happened with the suburb Forst-Berge. Guben and Görlitz were divided along the Neisse River and continue to exist today as independent cities on different national territories. Today, however, the cities of the Neisse River have arrived in 21st century Europe. They maintain cultural, social and economic exchange with their neighbours.

Inversion over the city of Liberec
Foto: Stanislav Nevyhoštěný, 2017
Wikimedia Commons

Erinnerung an historische Fluten und Eisgänge Pamięć o dawnych powodziach i pochodach lodu

Über dem oft nur leisen Dahinplätschern der Neiße kann man mitunter die Gefahren, die auch von einem scheinbar so seichten Gewässer ausgehen können, vergessen. Viele Anrainer erinnern sich aber noch mit Blick auf Hochwassermarken, auf neu modellierte Uferböschungen oder aber auf ihr wiederhergerichtetes Eigenheim an die Zerstörungskraft, die im August 2010 vom Neißehochwasser ausging. Besonders in einer sogenannten Vb-Wetterlage (gesprochen: Fünf-B), dem Mittelmeertief, kann es im Riesen- und Isergebirge zu ergiebigen Niederschlägen kommen, die die Flüsse der Region sehr schnell ansteigen lassen. Die mitunter engen Täler ohne ausgeprägte Auenlagen tragen ihr Übriges zum schnellen Ansteigen des Wassers bei, wenn die Flutwelle heranrollt. Aber nicht nur Hochwasser stellt eine Gefahr am Fluss dar. Auch extremes Niedrigwasser mit seinen ökologischen Folgen für die Tier- und Pflanzenwelt und Eisgang bei frostigen Temperaturen haben schon oft das Flusstal in Mitteleidenschaft gezogen, wenngleich Treibeis auf der Neiße wie im Jahr 1871 inzwischen seltener geworden ist.

Cichy plusk płynącej Nysy sprawia, że zapomina się o zagrożeniach, które nieść może ta na pozór tak płytką rzeka. Wielu pobliskich mieszkańców, spoglądając na znaki wielkiej wody, na nowo ukształtowane zbocza brzegowe, ale też na odbudowane domy, przypomina sobie niszczący siłę wezbranej Nysy w sierpniu 2010 roku. Zwłaszcza przy niżach nad Morzem Śródziemnym, typu Vb, w Karkonoszach i Górzach Izerskich mogą wystąpić obfite opady, które szybko podnoszą stan wód w rzekach regionu. Wąskie niekiedy doliny, bez rozległych łąk zalewowych przyczyniają się dodatkowego do nagłego wzrostu poziomu wody, kiedy nadchodzi fala powodziowa.

Ale nie tylko powódź jest zagrożeniem dla terenów nadrzecznych. Również skrajnie niski stan wody wyrządza nierzadko szkody ekologiczne w środowisku roślinnym i zwierzęcym w dolinie rzeki, podobnie jak pochód lodu przy mroźnych temperaturach. Jednak dryfujący lód na Nysie, jak na przykład w roku 1871, jest już dzisiaj zjawiskiem rzadkim.

Bewohner eines nordböhmischen Ortes werden beim Hochwasser im August 2010 mit einem Bagger evakuiert
Foto: unbekannt, 2010
Sammlung Andy Paul

Připomínka historických povodní a ledochodů

Reminder of historical floods and ice flows

Nad často jen tichým šploucháním Nisy člověk někdy zapomíná na nebezpečí, která může i taková na pohled klidná voda přinést. Mnoho lidí, žijících u Nisy, si ale s ohledem na povodňové známky, na nově vymodelované břehy nebo i na svůj obnovený dům ještě vzpomíná na ničivou sílu, kterou přinesla povodeň na Nise v srpnu 2010. Zejména při středomořské tlakové níži mohou v Krkonoších a Jizerských horách spadnout vydatné srážky, díky nimž velmi rychle stoupne hladina řek v regionu. Místy úzká údolí bez větších záplavových území pak přidají své k rychlému nastoupání vody, když se do nich přívalí povodňová vlna.

Ale nejen povodně představují na řece nebezpečí. I extrémně nízká hladina vody se svými ekologickými důsledky pro zvířata a rostliny a také pohyb ledových ker za mrazivých teplot už často způsobily škody v údolí Nisy. I když kry plovoucí na Nise, jako v roce 1871, jsou dnes už vzácností.

With the often only quiet splashing of the Neisse, one can sometimes forget the dangers that can emanate from such apparently shallow waters. However, many residents still remember the destructive power of the Neisse flood in August 2010 when looking at flood marks, newly modelled embankments or their restored homes. Especially in a so-called Vb weather situation (pronounced: five-B), the Mediterranean low, there can be heavy precipitation in the Krkonoše and Jizera Mountains, which causes the rivers in the region to rise very quickly. The sometimes narrow valleys without pronounced alluvial deposits also contribute to the rapid rise of the water when the tidal wave approaches.

But it is not only high water that poses a danger at the river. Extremely low water with its ecological consequences for the flora and fauna and ice drift at frosty temperatures have often affected the river valley, although drift ice on the Neisse, like in 1871, has become rarer in the meantime.

Das Neißewehr in Lodenau im Eis
Foto: unbekannt, 1968
Sammlung CTL Celltechnik Lodenau GmbH & Co. KG

Wehre, Deiche, Flussregulierung Jazy, groble, regulacja rzeki

Um das Wasser der Neiße zu bändigen, griff man schon früh baulich ein. Eine dieser Maßnahmen war der Bau von Wehren. Sie wurden oftmals als Wälle von senkrechten Pfählen und horizontal daran befestigten Rutenbündeln errichtet. Diese Reisigwehre dienten vielfach auch der Ableitung von Mühlgräben oder sogar direkt zum Aufstauen des Wassers an Mühlen und Hammerwerken. In den offeneren Auenbereichen errichtete man aber bald auch Dämme, um Felder und Ortschaften vor Hochwasser zu schützen. In der Folge von schweren Hochwasserereignissen wurden insbesondere im ausgehenden 19. und in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts verschiedene Wasserbaumaßnahmen umgesetzt, die weitreichend in den Verlauf der Neiße eingriffen. So ist z.B. der Fluss zwischen Zittau und Hirschfelde stark begradigt worden – allerdings auch, um Platz für die Erweiterung des Braunkohlentagebaus Türchau (heute Tagebau Turów in Polen) und des dazugehörigen ersten sächsischen Großkraftwerks in Hirschfelde zu gewinnen.

Prace ziemne z zamiarem ujarzmienia wód Nysy podejmowano już wcześniej. Jedną z metod była budowa jazów. Często stosowano zastawy z pionowych pali i poziomo umocowanej faszyny. Takie jazy budowano również przy rowach odpływowych, służyły one też do spiętrzania wody przy młynach i kuźniach. Na otwartych łąkach zalewowych wkrótce zaczęto stawiać groble chroniące przed powodzią pola i wsie.

W następstwie powodzi, zwłaszcza u schyłku XIX i na początku XX wieku, podjęto wiele różnych działań ochronnych, które zmieniały zasadniczo bieg Nysy. I tak na przykład między Zittau a Hirschfelde koryto rzeki zostało mocno wyprostowane – również z powodu rozbudowy odkrywkowej kopalni węgla brunatnego w Türchau (dzisiaj Turów) i powiązanej z nią pierwszej w Saksonii wielkiej elektrowni w Hirschfelde.

Das Neißewehr in Guben
Ansichtskarte, nach 1900
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Jezy, hráze, regulace řeky Weirs, dikes, river regulation

Aby lidé dostali vodu Nisy pod svou kontrolu, začali již brzy stavebně upravovat, například stavět jezy. Ty bývaly často budovány jako hradby ze svislých kůlů, propletených vodorovně svazky proutí. Takové jezy z proutí sloužily mnohdy i ke svedení vody do mlýnských náhonů nebo dokonce přímo k zadržování vody u mlýnů a hamrů. V otevřenějších lužních oblastech se ale brzy stavěly i hráze, které měly pole a obce chránit před povodněmi.

V důsledku velkých povodní se zejména na sklonku 19. a v první polovině 20. století realizovaly různé vodní stavby, které silně zasáhly do přirozeného toku Nisy. Například mezi Žitavou a Hirschfelde byla řeka výrazně zregulována – ostatně i proto, aby se získalo místo pro rozšíření povrchových hnědouhelných dolů Türchau (dnes Turów v Polsku) a k nim náležející první saskou velkoelektrárnu v Hirschfelde.

In order to tame the water of the Neisse, structural measures were taken early on. One of these measures was the construction of weirs. They were often built as ramparts of vertical piles and bundles of rods attached horizontally to them. These brushwood weirs were also often used to drain mill ditches or even directly to dam up the water at mills and hammer mills. In the more open floodplain areas, however, dams were soon built to protect fields and villages from flooding.

As a result of severe flooding, various hydraulic engineering measures were implemented, particularly at the end of the 19th and in the first half of the 20th century, which intervened extensively in the course of the Neisse. For example, the river between Zittau and Hirschfelde was heavily straightened - but also in order to gain space for the expansion of the Türchau lignite open-cast mine (today the Turów open-cast mine in Poland) and the associated first large-scale Saxon power plant in Hirschfelde.

Die Hochwasserereignisse von 1897 und 2010 Powodzie z roku 1897 i 2010

Die Hochwasserereignisse der Jahre 1897 und 2010 gehören zu den verheerendsten Flutkatastrophen in der Geschichte der Lausitzer Neiße. Mancherorts liegen ihre Höchstmarken dicht beieinander und verraten, dass hier dieses und dort das andere Hochwasser höher stand. Die Unterschiede resultieren aus den nach und nach erfolgten baulichen Veränderungen des Flusses und seines Tales.

Das Neiße-Hochwasser von 1897 ereignete sich zum Monatsende Juli und war Teil einer ganz Sachsen, die Lausitz, Nordböhmen und Schlesien betreffenden Naturkatastrophe. Die installierten Frühwarninstanzen und Informationswege hatten nur teilweise gut funktioniert. Während die Sachschäden erheblich waren, blieben aber die Personenschäden im Vergleich zu Nachbargebieten gering.

Zum gravierenden Ausmaß der Flut hatte 2010 der Bruch des Damms am Speichersee der Witka (Wittig), einem rechten Neiße-Zufluss, erheblich beigetragen. Auch dieses Mal waren die Schäden enorm. Im Kloster St. Marienthal bei Ostritz etwa mussten die gerade erfolgreich abgeschlossenen Sanierungsarbeiten z.T. wieder von vorn beginnen.

Kłęski powodzi z lat 1897 i 2010 były najbardziej tragicznymi w skutkach katastrofami w dziejach Nysy Łużyckiej. W niektórych miejscowościach znaki wysokiej wody leżą blisko siebie, zdradzając, w których miejscowościach stan wody był wyższy. Różnice wynikają z dokonywanych stopniowo zmian w ukształtowaniu rzeki i doliny. Powódź Nysy z roku 1897 wydarzyła się pod koniec lipca i była częścią klęski żywiołowej, która ogarnęła całą Saksonię, Łużyce, północne Czechy i Śląsk. System wczesnego ostrzegania funkcjonował tylko częściowo. straty materialne były ogromne, straty osobowe pozostały w porównaniu z sąsiadującymi terenami niewielkie, chociaż również nad Nysą zginęli ludzie.

Do wielkiego zasięgu powodzi w 2010 roku znacznie przyczyniło się pęknięcie tamy zalewu na Witce, prawym dopływie Nysy. Szkody i tym razem były ogromne. W klasztorze St. Marienthal koło Ostritz zakończone właściwie prace renowacyjne trzeba było po części rozpocząć od nowa. Zapewne najgroźniejsza w historii klasztoru wielka woda zaskoczyła cysternki właściwie w ciągu jednej nocy.

Forst (Lausitz), Berliner Straße während des Neiße-Hochwassers 1897
Foto: Gustav Unger
Aufnahme am 2. August 1897, 10 Uhr vormittags, Gelatinetrockenplatte
Stadtarchiv Forst (Lausitz), Fotosammlung Walter Gäßner, Acc-2012-0018-128

Povodně v letech 1897 a 2010 The floods of 1897 and 2010

Povodně v letech 1897 a 2010 patří k nejničivějším povodňovým katastrofám v historii Lužické Nisy. Na mnoha místech jsou povodňové značky těsně u sebe a prozrazují, že na některém místě dosahovala výše voda první povodně a jinde zase té druhé. Rozdíly byly dány postupnými dalšími stavebními úpravami řeky a jejího údolí.

Povodeň na Nise v roce 1897 nastala na konci července a byla součástí přírodní katastrofy, která postihla celé Sasko, Lužice, severní Čechy a Slezsko. Instalovaný systém včasného varování a předávání informací zafungoval dobře jen zčásti. Zatímco věcné škody byly značné, byly osobní škody ve srovnání se sousedními oblastmi nízké, i když i na Nise si povodeň vyžádala lidské životy.

K závažnému rozsahu povodně v roce 2010 značně přispělo protřízení přehrady na řece Witka, pravém přítoku Nisy. I tentokrát byly škody enormní. V klášteře St. Marienthal u Ostritz musely právě úspěšně dokončené opravy začít v podstatě znova od začátku poté, co cisterciačky přes noc překvapila zřejmě nejhorská povodeň v historii kláštera.

The flood events of 1897 and 2010 are among the most devastating flood disasters in the history of the Lusatian Neisse. In some places their record highs are close together, revealing that in this place or that one flood was higher than another. The differences are the result of the gradual structural changes to the river and its valley.

The Neisse flood of 1897 occurred at the end of July and was part of a natural disaster affecting the whole of Saxony, Lusatia, Northern Bohemia and Silesia. The installed early warning and information channels had only partially worked well. While the damage to property was considerable, personal injury remained low compared with neighbouring areas.

The rupture of the dam at the Wittig reservoir, a right tributary of the Neisse, contributed significantly to the serious extent of the flood in 2010. This time too, the damage was enormous. In the St. Marienthal monastery near Ostritz, for example, some of the renovation work that had just been successfully completed had to start all over.

Vom Hochwasser der Witka (Wittig, rechter Nebenfluss der Neiße) betroffenes Haus in Višňová u Frýdlantu (Böhmisches Weigsdorf)
Foto: unbekannt, 2010
Sammlung Andy Paul

Talsperren im Quellgebiet der Neiße Zapory wodne w regionie źródła Nysy

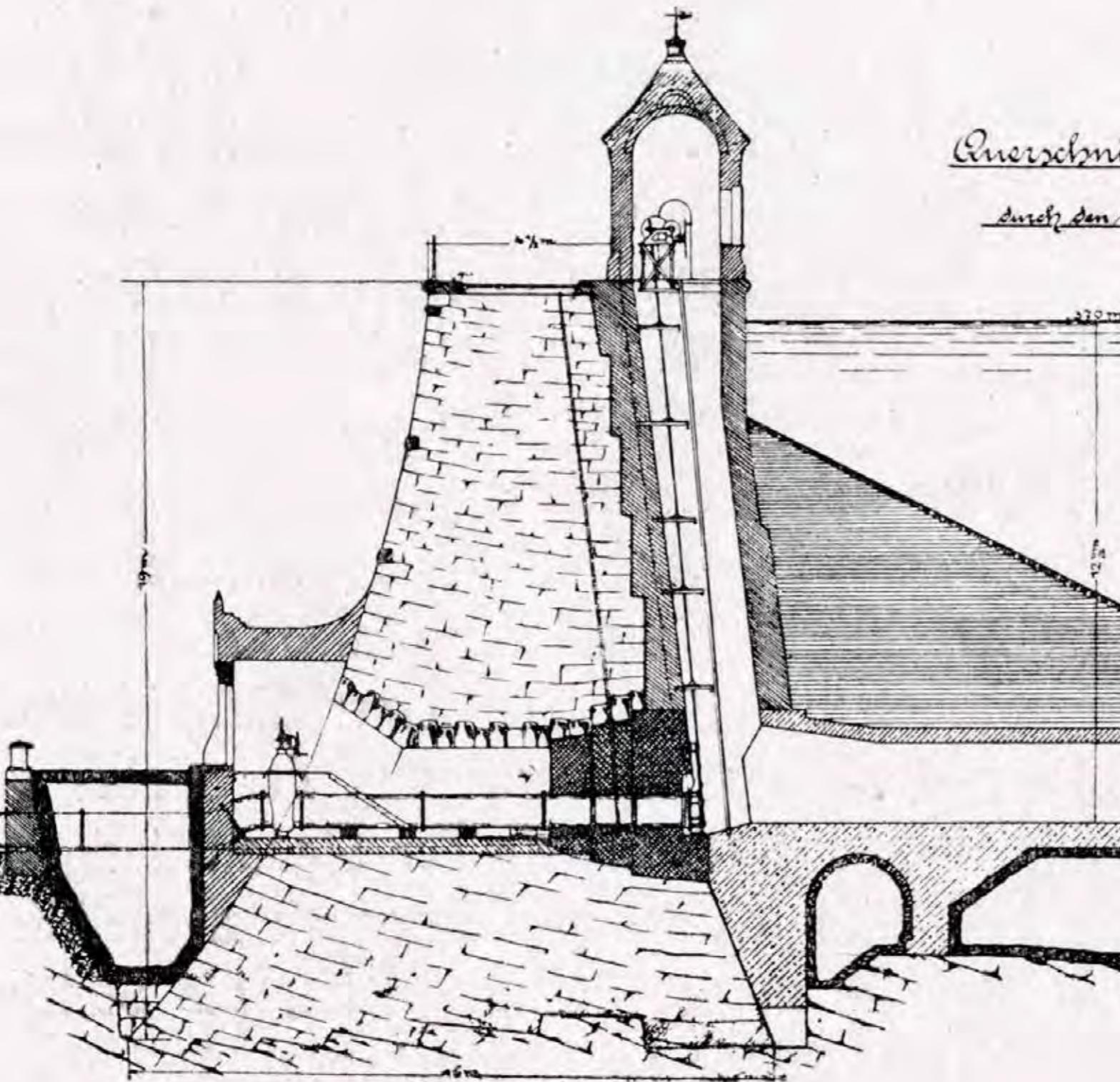
Die Ereignisse des Jahres 1897 zwangen Land, Städte und Gemeinden zum Handeln. Man beauftragte den damals führenden deutschen Wasserbauingenieur Prof. Otto Intze (1843–1904) in Aachen mit der Projektierung von Talsperren an den Quell- und Zuflüssen der Lausitzer Neiße, die neben dem Hochwasserschutz auch der Niedrigwasserauffüllung und der Brauchwasserversorgung dienen sollten. In den Jahren 1902 bis 1909 entstanden die Sperrwerke Bedřichov/Friedrichswald (Schwarze Neiße), Fojtka/Voigtsbach (Voigtsbach), Harcov/Harzdorf (Harzdorfer Bach), Mlýnice/Mühl scheibe (Scheidebach), und Mšeno/Grünwald (Grünwalder Wasser). Eine geplante sechste Talsperre kam jedoch nicht mehr zur Ausführung.

Die von Intze entworfenen Sperrwerke sind Gewichtsstaumauern mit dreieckigem Querschnitt und bogenförmigem Grundriss. Sie besitzen ein Bruchsteinmauerwerk und eine Lehmschüttung zur Verstärkung und Abdichtung im unteren Bereich.

Wydarzenia z 1897 roku nakłoniły władze krajowe, miejskie i gminne do działania. Prof. Otto Intze (1843–1904) z Akwizgranu, podówczas czołowy inżynier budownictwa wodnego, otrzymał zlecenie zaprojektowania zapór wodnych u źródeł Nysy Łużyckiej i na jej dopływach, które poza ochroną przeciwpowodziową miały również uzupełniać poziom przy niskim stanie wód, jak również zaopatrywać w wodę użytkową. W latach 1902–1909 powstały zapory w Bedřichovie/Friedrichswald (na Czarnej Nysie), w miejscowości Fojtka/Voigtsbach (na Fojtce), w Harcovie/Harzdorf (na Harcovskym Potoku), w Mlýnicach/Mühl scheibe (na Scheidebachu) i w Mšenie/Grünwald (Grünwalder Wasser). Szósta zaplanowana zapora nie została jednak już zrealizowana.

Zaprojektowane przez Intzego zapory to konstrukcje grawitacyjne o trójkątnym przekroju i łukowatym rzucie. Mury zbudowane są z łamanej kamienia, zaś dolne partie wzmacnia i uszczelnia nasyp z gliny.

Oblatensiegel der Wassergenossenschaft zur Erbauung von Talsperren Reichenberg
Gedenk-Urkunde zur Grundsteinlegung an der Harzdorfer Talsperre zu Reichenberg am 27. Juni 1903
Staatsfilialarchiv Bautzen, 50002, Nr. 537

Přehrady v povodí Nisy Dams in the source region of the Neisse

U dálosti roku 1897 přiměly zemi, města a obce k činu. Tehdejší přední německý inženýr vodních staveb, prof. Otto Intze (1843–1904) z Cák, byl pověřen, aby vyprojektoval přehrady v povodí Lužické Nisy, které měly sloužit kromě ochrany před povodněmi i doplňování vody při nízkém stavu a zásobování užitkovou vodou. V letech 1902 až 1909 vznikly vodní nádrže Bedřichov/Friedrichswald (na Černé Nise), Fojtka/Voigtsbach (na potoce Fojtka), Harcov/Harzdorf (na Harcovském potoce), Mlýnice/Mühscheibe (na Albrechtickém potoce) a Mšeno/Grünwald (Jablonecká přehrada, na Mšenském potoce). Původně plánovaná šestá přehrada nakonec už realizována nebyla.

Přehrady navržené projektantem Intze jsou třínné přehrady trojúhelníkového průřezu a obloukovitého půdorysu. Mají hráz z lámaných kamenů a jílový násep k posílení a utěsnění ve spodní části.

The events of 1897 forced the country, cities and municipalities to act. The then leading German hydraulic engineer Prof. Otto Intze (1843–1904) was commissioned in Aachen to design dams at the springs and tributaries of the Lusatian Neisse, which were to serve not only as flood protection but also for low water replenishment and the supply of service water. Between 1902 and 1909, the dams Bedřichov/Friedrichswald (Schwarze Neisse), Fojtka/Voigtsbach (Voigtsbach), Harcov/Harzdorf (Harzdorfer Bach), Mlýnice/Mühscheibe (Scheidebach), and Mšeno/Grünwald (Grünwalder Wasser) were built. However, a planned sixth dam did not come to fruition.

The dams designed by Intze are gravity dams with a triangular cross-section and an arched ground plan. They have a quarry stone masonry and clay fill for reinforcement and sealing in the lower area.

Schnitt durch die Harzdorfer Talsperre (heute Talsperre Harcov) bei Liberec
Aus: Talsperren-Anlagen der Wassergenossenschaft zur Regulierung der Wasserläufe und Erbauung von Talsperren im Flussgebiete der Görlitzer Neiße in Reichenberg, Reichenberg 1906

Die Neiße als Handelsweg Nysa jako droga handlowa

Blaue Glasperle aus Jänkendorf
Mittlere Bronzezeit (um 1300 v. Chr.)
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Erst seit etwa 900 ist im Neißeraum und den Lausitzen mit der Existenz eines Wegenetzes zu rechnen, das Siedlungen und Befestigungen miteinander verbunden hat. Aus dem hohen Mittelalter sind ausgewaschene Hohlwegespuren bekannt, die durch Wagen bei der Überwindung von Steigungen in Hänge gegraben wurden. Solche Wege mussten von Bewuchs freigehalten werden, sonst wären sie nach kurzer Zeit im undurchdringlichen Urwald verschwunden, der einst große Teile der Landschaft bedeckt hat. Die einzigen auf natürliche Weise weitgehend von Bewuchs befreiten und daher durch Menschen begehbar Offenlandschaften waren die Auen und Ufer der Flüsse. Vor allem für die Bronze- und Eisenzeit um 1000 v. Chr. wird daher angenommen, dass sich der Fernhandel an den Flusssystemen orientiert hat. Bernstein gelangte unter anderem entlang der Neiße von der Ostseeküste bis nach Ägypten und Glasperlen von Mesopotamien und dem östlichen Mittelmeerraum bis in die Lausitz und weiter in den Norden.

Sieć dróg łączących osady i umocnienia obronne w regionie Nysy Łużyckiej i Łużyc, powstała dopiero przed niespełna 900 laty. Z okresu późnego średniowiecza znane są jedynie wymyte ślady kolein, powstały w trakcie pokonywania przez pojazd wznieśień terenu. Konieczne było trzebienie roślinności przy drogach, gdyż w przeciwnym razie zniknęłyby one w gęstwinie puszczy porastającej niegdyś spore części tych ziem. Otwarte i niezarośnięte tereny były tylko na łąkach zalewowych i nadrzecznych brzegach. Przyjmuje się, że zwłaszcza w epoce brązu i żelaza, około 1000 roku p.n.e., daleki handel orientował się podług systemu rzek. Bursztyn znad Bałtyku docierał między innymi szlakiem wzdłuż Nysy aż do Egiptu, zaś szklane paciorki z Mezopotamii i wschodnich regionów Morza Śródziemnego przywożone były na Łużyce i transportowane dalej na północ.

Nisa jako obchodní cesta The Lusatian Neisse as a trade route

Tepřve asi od roku 900 můžeme v oblasti kolem Nisy a v Lužicích předpokládat existenci sítě cest, která propojovala osady a hradiště. Z vrcholného středověku známe vymleté úvozové cesty, které se vyhloubily, když vozy překonávaly stoupání do svahů. Takové cesty se musely udržovat bez porostu, jinak by zkrátka zmizely v neprostupném pralese, který když pokrýval velké části krajiny. Jediná přirodní otevřená krajina bez porostu, kterou mohl člověk procházet, byly luhy a břehy řek. Domníváme se tedy, že především v době bronzové a železné kolem roku 1000 před Kristem se dálkový obchod držel říčních systémů. Jantary se mimo jiné dostávaly podél Nisy od pobřeží Baltského moře až do Egypta a skleněné perly z Mezopotámie a východního Středomoří až do Lužice a dále na sever.

It is only since around 900 that the existence of a network of paths linking settlements and fortifications would have been likely in the Neisse region and Lusatia. We know of washed-out hollow paths from the High Middle Ages that were dug into slopes by wagons when climbing inclines. Such paths had to be kept free of vegetation, otherwise they would have disappeared after a short time in the impenetrable jungle that once covered large parts of the landscape. The only open landscapes that were largely cleared of vegetation in a natural way and therefore accessible to people were the floodplains and river banks. Especially for the Bronze and Iron Age around 1000 B.C. it is therefore assumed that long-distance trade was based on the river systems. Amber was transported along the Neisse from the Baltic coast to Egypt and glass beads from Mesopotamia and the eastern Mediterranean to Lusatia and further north.

Karte von Oder, Lausitzer Neiße und Bober mit Flussübergängen
Militärkarte 1704 (Großer Nordischer Krieg)
Sächsisches Staatsarchiv, Hauptstaatsarchiv Dresden, 12884 Karten und Risse, Schr 001, F 022, Nr. 01

Brücken und Furten Mosty i brody

Der Ort, wo kleine Flüsse in einen größeren einmünden oder der Fluss in einer Biegung oder Talweitung an Fließkraft verliert, lagern sich in der Regel Sedimente ab. Es entstehen Sandbanken, die man seit jeher gern zur Flussquerung nutzte. Diese Furten brachten zwar den Menschen und ihren Zug- und Reittieren nasse Füße, ein unbeschadetes Passieren von Waren auf hohen Leiterwagen o.ä. war aber doch in der Regel möglich. Erste feste Brücken über die Neiße entstanden an den wichtigen Fernhandelsstraßen. So konnte der Reisende auf der via regia in Görlitz schon im Mittelalter trockenen Fußes den Fluss auf einer hölzernen, gedeckten Brücke überqueren. An der Neiße waren bei kleineren Ortschaften auch hohe hölzerne Stege verbreitet. Sie findet man sowohl auf Zeichnungen des 17. und 18. Jahrhunderts als auch auf Fotografien aus der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Brücken über die Neiße gab es vor dem Zweiten Weltkrieg schließlich in der Mehrzahl der Anliegergemeinden.

W miejscach ujścia mniejszych rzek, w zatokach i szerokich dolinach gdzie mała siła prądu rzeki, z reguły nawarstwiają się osady. Powstają ławice, które człowiek od niepamiętnych czasów wykorzystywał do przepraw. Wprawdzie przez bród nie można było przejść suchą stopą, jednak zarówno zwierzęta pociągowe, jak i do jazdy wierzchem, a także wysokie wozy z towarami najczęściej bez przeszkode przedostawały się na drugi brzeg. Pierwsze trwałe mosty na Nysie powstały na głównych drogach handlowych. Ludzie podróżujący szlakiem via regia, już w średniowieczu przechodzili w Görlitz na drugą stronę rzeki przez drewniany kryty most. W pobliżu niewielkich nadnyskich miejscowości często spotykane były wysokie drewniane kładki. Widnieją zarówno na rysunkach z XVII i XVIII wieku, jak i na fotografiach z pierwszej połowy XX wieku. Przed drugą wojną światową większość nadrzecznych gmin miała już most przez Nysę.

Der Blumberger Steg über die Neiße bei Ostritz
Oskar Kaubisch (1882–1959)
Fotografie, 1936
SLUB / Deutsche Fotothek

Brody a mostly Bridges and fords

Tam, kde menší říčky ústí do větších nebo kde proud řeky v ohybu nebo rozšířeném údolí ztrácí rychlosť, se zpravidla ukládají sedimenty. Vznikají písčiny, které se od pradávna s oblibou využívaly pro překonání řeky. U těchto brodů si sice lidé a jejich tažná a jízdní zvířata namočili nohy, mohli ale zpravidla na vysokých žebřinácích převézt zboží na druhý břeh bez škody.

První pevné mosty přes Nisu vznikaly na důležitých dálkových obchodních cestách. Cestující po cestě Via Regia mohl ve Zhořelci už ve středověku přejít řeku suchou nohou po dřevěném, zastřešeném mostě. U menších obcí na Nise bývaly vysoké dřevěné lávky, které najdeme jak na kresbách ze 17. a 18. století, tak i na fotografiích z první poloviny 20. století.

Před druhou světovou válkou už mosty přes Nisu stály ve většině obcí, které na řece ležely.

Sediments are usually deposited where small rivers join a larger one or where the river loses flow in a bend or valley widening. This creates sandbanks, which have historically been used for river crossing. Although these fords resulted in wet feet for the people and their livestock, it was generally possible for goods to pass unharmed on high rack wagons or the like.

The first permanent bridges over the Neisse were built on the important long-distance trade routes. Travellers on the Via Regia in Görlitz in the Middle Ages could already cross the river on a wooden, covered bridge with dry feet. High wooden bridges were also common in smaller villages along the Neisse. They can be found in drawings from the 17th and 18th century as well as in photographs from the first half of the 20th century.

Eventually there were bridges in place over the Neisse in the majority of the neighbouring communities before the Second World War.

Karte der Lausitzer Neiße zwischen Penzig und Nieder-Neundorf (Ausschnitt)
Carl Sigismund Meußler
Federzeichnung, koloriert, 1731
Staatsfilialarchiv Bautzen

Neißeschiffer im Gubener Hafen
Foto: unbekannt, 1930er Jahre
Gubener Heimatkalender 2008

Schifffahrt auf der Neiße Ruch statków na Nysie

Die ungeeigneten natürlichen Bedingungen des Flusses vereiterten immer wieder Pläne, die Neiße auf weiten Strecken schiffbar und damit für den Fernhandel nutzbar zu machen. So blieben Einbäume, Flöße und kleine Boote auf fast der ganzen Flusslänge die einzigen Wasserfahrzeuge. Dass die Neiße aber dennoch nicht ganz von der internationalen Schifffahrt unberührt blieb, ist heute weitgehend vergessen. Da der Fluss von Guben bis zu seiner Mündung keine Stauschwelten besitzt, konnten Waren schon im Mittelalter per Schiff von der Oder aus die ca. 15 Kilometer stromaufwärts gelegene Stadt erreichen und von hier auf dem Landweg weiter in den Süden transportiert werden. Ab ca. 1900 investierten die Stadt Guben und private Firmen in die Vertiefung der Neiße und die Errichtung einer industriellen Hafenanlage. Die Konkurrenz der Eisenbahn war jedoch für die Hafenwirtschaft auf Dauer zu groß. Mit der Errichtung der Oder-Neiße-Grenze kam die Schifffahrt endgültig zum Erliegen.

Niesprzyjające warunki naturalne Nysy nudziły plany uspławnienia jej odcinków i wykorzystania w dalekim handlu. Na niemal całej długości rzeki mogły pływać jedynie czółna, tratwy i niewielkie łodzie. Dzisiaj już niemal zapomniano, że mimo to Nysa również otarła się o żeglugę międzynarodową.

Od Gubina aż do ujścia Nysy nie ma progów rzecznych, stąd też w średniowieczu towary na statkach można było transportować od ujścia do Odry aż do leżącego około 15 kilometrów w górę rzeki miasta i dalej przewozić je drogą lądowną na południe.

Od ok. 1900 roku miasto Guben i prywatne firmy inwestowały w pogłębienie koryta Nysy i budowę przemysłowych urządzeń portowych. Na dłuższą metę gospodarka portowa nie wytrzymywała silnej konkurencji z koleją żelazną. Po ustanowieniu granicy na Odrze i Nysie żegluga na rzece całkowicie ustąpiła.

Plavba na Nise

Navigation on the Neisse

Nevhodné přírodní podmínky řeky vždy marnily plány splavnit Nisu na delších úsecích a využít ji pro dálkový obchod. Jedinými plavidly tak zůstávaly téměř na celém toku čluny vydlabané z jednoho kmene, vory a menší lodky. Dnes se však už skoro zapomnělo, že Nisa přesto nezůstala mezinárodní lodní dopravou úplně nedotčena.

Jelikož od Gubenu až po ústí nejsou na řece žádné jezy, mohlo se už ve středověku doprovozovat zboží z Odry do tohoto města, ležícího asi 15 km proti proudu, na lodi a dále pokračovat po souši na jih.

Asi od roku 1900 investovalo město Guben i soukromé firmy do prohloubení Nisy a vybudování průmyslového přístaviště. Konkurence železnice však byla pro přístavnictví dlouhodobě příliš velká. Vytýčením hranice na Odře a Nise plavba definitivně skončila.

The unsuitable natural conditions of the river repeatedly thwarted plans to make the Neisse navigable over long distances and thus suitable for long-distance trade. Dugout canoes, rafts and small boats remained the only vessels along almost the entire length of the river. However, the fact that the Neisse was not completely untouched by international shipping is largely forgotten today.

Since the river from Guben to its mouth has no damming thresholds, goods could already be transported by ship from the Oder in the Middle Ages to the town located about 15 kilometres upstream and from here by land further south. From around 1900, the town of Guben and private companies invested in deepening the Neisse and building an industrial port facility. However, the competition from the railway was too great for the port industry in the long run. With the construction of the Oder-Neisse border, shipping came to a definitive standstill.

Als Raststation am Oder-Neiße-Radweg sanierte ehemalige Hafenanlage in Guben
Foto: Jan Bergmann-Ahlswede, 2019
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Neißetalbahn Kolej w Dolinie Nysy

S seit 1875 verbindet eine direkte Bahnlinie die Städte Görlitz und Zittau miteinander. We gen ihres markanten Streckenverlaufes entlang des Flusses wird sie Neißetalbahn genannt. Das enge und zum Teil schroffe Flusstal stellte an die Ingenieure höchste Anforderungen. Vor Ostritz erhielt die Neiße auf 800 Metern Länge ein neues Bett. Allein vier Mal überqueren die Gleise den Fluss.

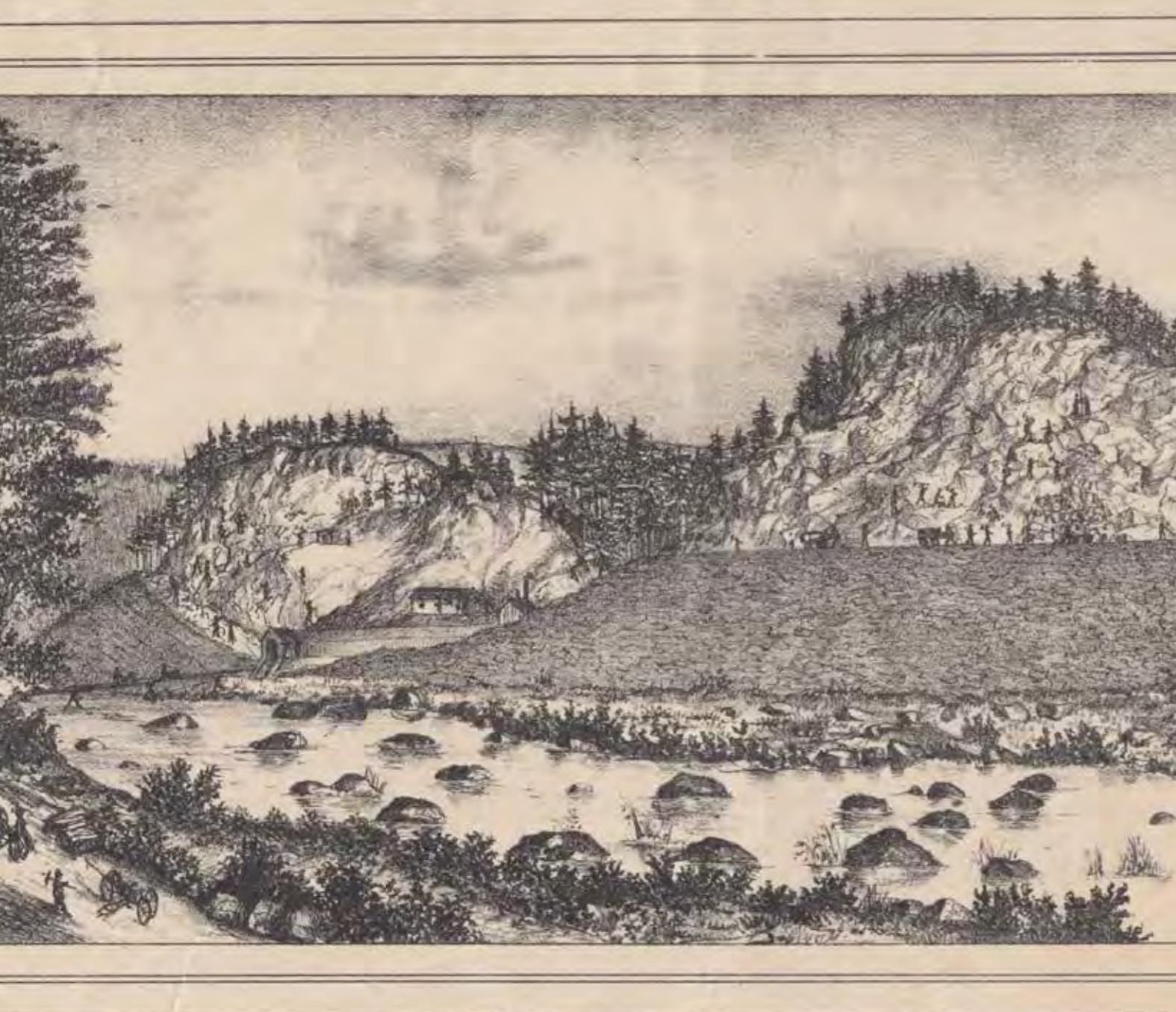
Mit dem Kriegsende 1945 waren alle Brücken zerstört, die Eisenbahnverbindung unterbrochen. Erst 1949 wurde der Zugverkehr, der nun abschnittsweise über polnisches Gebiet führte, wieder aufgenommen. In der Zeit der DDR hatte die Eisenbahnverbindung enorme Bedeutung für die Energiewirtschaft. Kohlezüge versorgten das Kraftwerk Hirschfelde mit dem Rohstoff aus Niederlausitzer Braunkohlerevier.

Heute wird die Strecke noch immer für den öffentlichen Nahverkehr genutzt. Für die weitere touristische Erschließung des Neißetales könnte dem romantischen Streckenverlauf in Zukunft eine entscheidende Rolle zukommen.

Dampflok der Neißetalbahn im Bahnhof Görlitz-Weinhübel
Sammlung Wilfried Rettig

O d 1875 roku bezpośrednia linia kolejowa łączy miasta Görlitz i Zittau. Z racji na jej charakterystyczny przebieg wzdłuż rzeki nazywana jest Kolej w Dolinie Nysy. Wąska i miejscowości stroma dolina stawała budowniczym wysokie wymagania. Na 800-metrowym odcinku przed Ostritz powstało nowe koryto Nysy. Tory aż czterokrotnie przechodzą nad rzeką. Pod koniec wojny w 1945 roku zniszczone zostały wszystkie mosty i przerwane połoczenie kolejowe. Dopiero w 1949 roku uruchomiono ponownie ruch pociągów, wiodący w kilku odcinkach przez teren Polski. W okresie NRD linia kolejowa miała ogromne znaczenie dla gospodarki energetycznej. Pociągi z węglem zaopatrywały elektrownię Hirschfelde w surowiec z dolnołużyckiego zagłębia węgla brunatnego.

Dzisiaj linia ta nadal służy publicznej komunikacji. Jej romantyczna trasa mogłaby w przyszłości odegrać decydującą rolę w turystycznym wykorzystaniu walorów Doliny Nysy.

Eisenbahnbau im Neißthale
zunächst Königshain b. Ostritz.

Eisenbahnbau im Neißethale
Lithographie, 1875
Sammlung Tilo Böhmer, Ostritz

Železnice údolím Nisy Neisse Valley Railway

Od roku 1875 spojuje města Zhořelec a Žitavu přímá železniční trať. Pro svou zajímavou trasu podél řeky se jí říká „železnice údolí Nisy“. Úzké údolí řeky s místy velmi příkrými svahy kladlo na inženýry nejvyšší nároky. Před Ostritz bylo pro Nisu na 800 metrech vybudováno nové řečiště. Koleje řeku kříží čtyřikrát.

Na konci války v roce 1945 byly všechny mosty zničeny a železniční spojení bylo přerušeno. Až v roce 1949 byla železniční doprava, která nyní v některých úsecích vedla po polském území, opět obnovena. V době NDR mělo železniční spojení obrovský význam pro energetiku. Vlaky s uhlím zásobovaly elektrárnu v Hirschfelde survinou z dolnolužických hnědouhelných revírů. Dnes se trať stále ještě používá pro veřejnou dopravu. Pro další turistické zpřístupňování údolí Nisy by mohla tato romantická trať hrát do budoucna klíčovou roli.

Since 1875 a direct railway line connects the cities of Görlitz and Zittau. Because of its distinctive course along the river it is called *Neißetalbahn*, or Neisse Valley Railway. The narrow and sometimes rugged river valley made the highest demands on the engineers. Before Ostritz, the Neisse received a new bed over a length of 800 meters. The tracks alone cross the river four times.

At the end of the war in 1945, all bridges were destroyed and the railway connection was interrupted. It was not until 1949 that rail traffic, which now ran in sections across Polish territory, was resumed. In the GDR era the railway connection was of enormous importance for the energy industry. Coal trains supplied the Hirschfelde power plant with raw material from Lower Lusatian lignite mining areas. Today the line is still used for public transport. The romantic route could play a decisive role in the future for the further development of tourism in the Neisse Valley.

Obermühle.

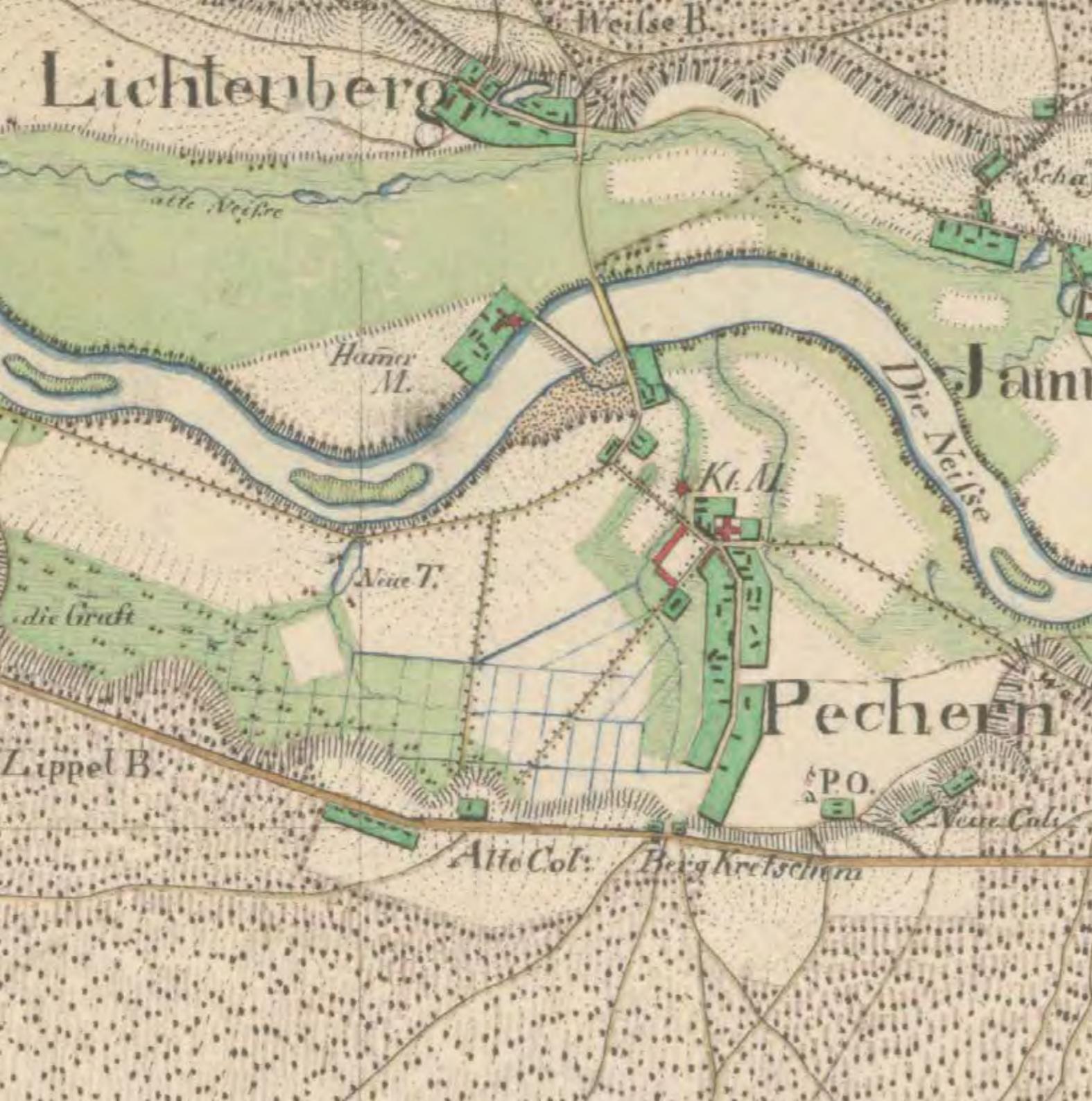

Obermühle Görlitz
Ansichtskarte, um 1910/1920
Ratsarchiv Görlitz

Mühlen, Hämmer, Sägewerke Młyny, młotownie, tartaki

Noch lange bevor an der Neiße Strom erzeugt wurde, nutzten die Menschen die Wasserkraft des Flusses, um Mühlen, Eisenhämmern, Sägewerke und anderes mehr zu betreiben. Erste Getreidemühlen wurden bereits im Zuge des Landesausbaus im Mittelalter angelegt. Fast in jedem Ort an der Neiße gab es Mühlen, die aber mehrheitlich nicht direkt am Fluss, sondern an den ihm abgezweigten Mühlgräben oder an kleinen Nebenbächen lagen. Manche Getreidemühlen arbeiteten bis in die jüngste Vergangenheit, so z.B. die Kunstmühle in Ludwigsdorf oder die Obermühle in Görlitz. Insbesondere am Flussabschnitt zwischen Görlitz und Forst (Lausitz) entstanden im Mittelalter mehrere Eisenhämmern an der Neiße und ihren Zuflüssen. Sie verarbeiteten den in der näheren Umgebung vorhandenen Raseneisenstein zu Eisenerzeugnissen weiter. Die historische Sägemühle des Klosters St. Marienthal ist ein eindrucksvolles Zeugnis für die Wasserkraftnutzung in der Holzverarbeitung an der Neiße.

Na dugo przed wykorzystaniem Nysy do wytwarzania elektryczności, siła wodna rzeki napędzała młyny, młotownie, tartaki i różne inne urządzenia. Pierwsze młyny zbożowe powstały jeszcze w okresie średniowiecznej kolonizacji. Niemal w każdej miejscowości nad Nysą znajdował się młyn, najczęściej usytuowany nie bezpośrednio nad rzeką, lecz nad odprowadzonym od niej kanałem lub nad niewielkim strumieniem. Niektóre z tych młynów były czynne do niedawna, jak np. Młyn Sztuki w Ludwigsdorfie czy Górnego Młyna w Görlitz. W średniowieczu zwłaszcza na odcinku między Görlitz i Forstem nad Nysą i jej dopływami powstało kilka młotowni. Z występującej w okolicy rudy darniowej wytwarzano tam przedmioty żeliwne. Historyczny tartak przy klasztorze St. Marienthal jest znakomitym świadectwem wykorzystania siły wodnej Nysy w przetworstwie drewna.

Mlýny, hamry, pily Mills, hammer mills, sawmills

Už dávno předtím, než se na Nise začal vyrábět elektrický proud, využívali lidé vodní energii řeky, aby jí poháněli mlýny, hamry, pily a další zařízení. První mlýny na obilí se zakládaly už v průběhu kolonizace ve středověku. Téměř v každé obci na Nise byly mlýny, které ale povětšinou nestály přímo u řeky, nýbrž u mlýnského náhonu, který z ní odbočoval, nebo u menších vedlejších potoků. Některé mlýny na obilí byly v provozu až do nedávné minulosti, jako např. dnešní Umělecký mlýn v Ludwigsdorfu nebo Horní mlýn ve Zhořelci.

Zejména v úseku řeky mezi Zhořelcem a Forstem (Lausitz) vzniklo ve středověku na Nise a jejích přítocích vícehamrů. Zpracovával se v nich limonit z blízkého okolí a vyráběly železné výrobky.

Historická pila kláštera St. Marienthal je působivým svědectvím využívání vodní energie ke zpracovávání dřeva na Nise.

Long before electricity was generated on the Neisse River, people used the river's hydro-power to operate mills, hammer mills, sawmills and more. The first grain mills were built in the Middle Ages as part of the expansion of the country. There were mills in almost every village along the Neisse. Most of them were not located directly on the river, but along the mill ditches that branched off from it or along small side streams. Some grain mills ran until the recent past, for example the Kunstmühle in Ludwigsdorf or the Obermühle in Görlitz. Especially on the river section between Görlitz and Forst (Lusatia), several hammer mills were built in the Middle Ages along the Neisse and its tributaries. They processed the bog ore available in the immediate vicinity into iron products. The historic sawmill of the St. Marienthal monastery is an impressive testimony to the use of water power in wood processing on the Neisse.

Papiermühlen und Holzschrifereien Młyny papiernicze, ścieralnie drewna

Aufgrund des günstigen regionalen Rohstoffangebots nutzte man die Wasserkraft an der Neiße vom Spätmittelalter bis in die jüngste Vergangenheit neben der Vermahlung von Getreide auch zur Papierherstellung.

Die erste Papiermühle im Neißegebiet entstand wohl 1513 am Eckartsbach, einem Neißezufluss bei Zittau. Es folgten weitere u.a. in Görlitz, Keula, Moys, Groß Särchen, Podrosche und Köbeln. Sie bereiteten Hadern – Lumpen von Leinen-, Hanf- oder Baumwollstoffen – in Stampfwerken und später auch in sogenannten Holländern zu einem Papierbrei auf. Nach dem Schöpfen, Pressen und Trocknen ergab dies ein reißfestes und alterungsbeständiges Papier.

Mit der Erfindung des Holzschrifffverfahrens in der Mitte 19. Jahrhunderts lösten Holzschrifereien, die es an der Neiße etwa in Klein Priebs und Lodenau gab, die alten Papiermühlen in der Papier-, Pappen- und Zellstoffherstellung ab. Als letzte Papiermühle im Neißegebiet stellte im Jahr 2000 die Oberlausitzer Feinpapierfabrik (Bad) Muskau (OFM) in Köbeln den Betrieb ein.

Od późnego średniowiecza aż do niedawnej przeszłości siłę wodną Nysy wykorzystywano nie tylko do mielenia zbóż, ale – ze względu na dobrą sytuację surowcową w regionie – również przy produkcji papieru.

Pierwszy młyn papierniczy w dorzeczu Nysy powstał przypuszczalnie w 1513 roku w okolicach Zittau nad Eckartsbachem, dopływem Nysy. Kolejne lokalizacje to Görlitz, Keula, Moys, Groß Särchen, Podrosche i Köbeln. Przerabiano w nich szmaty lniane, konopne i bawełniane, rozdrabniając je w stępie młotowej, później również za pomocą tak zwanego cepa hollenderskiego, w celu uzyskania pulpy szmacianej. Po czerpaniu, sprasowaniu i wysuszeniu powstawał wytrzymały, odporny na starzenie papier.

Zastosowanie w połowie XIX wieku ścieru drzewnego sprawiło, że ścieralnie drewna, które powstały w takich nadnyskich miejscowościach, jak Klein Priebs czy Lodenau, zaczęły zastępować stare młyny papiernicze produkujące papier, karton i celulozę. Górnoużycka Fabryka Papieru (Bad) Muskau w miejscowości Köbeln, ostatnia papiernia w regionie Nysy, zakończyła swoją działalność w 2000 roku.

Ausgediente Walze eines Papierholländers der Papiermühle Bad Muskau-Köbeln
Günter Rapp (1933–1990)
Fotografie, 1987
SLUB Dresden / Deutsche Fotothek

Papírny a brusírny dřeva Paper mills and wood grinders

Díky příznivé regionální nabídce surovin se vodní energie na Nise využívala od pozdního středověku až do nedávné minulosti kromě mletí obilí i k výrobě papíru.

První papírna v okolí Nisy vznikla zřejmě v roce 1513 na Eckartově potoce, přítoku Nisy u Žitavy. Následovaly další m. j. ve Zhořelci, v obcích Keula, Moys, Groß Särchen, Podrosche a Köbeln. Z hadrů z lněných, konopných a bavlněných látek se ve stoupáčích a později v takzvaných holandrech vyráběla papírovina. Po jejím nabrání, vylisování a vysušení vznikal papír odolný v ohybu i vůči stárnutí.

S vynálezem výroby dřevoviny v polovině 19. století se výroba papíru, kartonu a buničiny přesunula ze starých papíren do brusíren dřeva, které byly na Nise v obcích Klein Priebus a Loden. Jako poslední papírna v oblasti Nisy ukončila svůj provoz v roce 2000 Hornolužická papírna na jemný papír (Bad) Muskau (OFM) v obci Köbeln.

Due to the favourable regional supply of raw materials, hydropower on the Neisse River was used from the late Middle Ages until the recent past not only for grinding grain but also for paper production.

The first paper mill in the Neisse region was probably built in 1513 on the Eckartsbach, a tributary of the Neisse near Zittau. It was followed by others in Görlitz, Keula, Moys, Groß Särchen, Podrosche and Köbeln. They processed rags – of linen, hemp or cotton cloth – in stamping mills and later also in so-called Hollanders to a paper pulp. After scooping, pressing and drying, this resulted in a tear-resistant and age-resistant paper.

With the invention of the wood pulping process in the mid-19th century, wood pulping mills that existed on the Neisse River, for example in Klein Priebus and Lodenau, replaced the old paper mills in the production of paper, cardboard and cellulose. The last paper mill in the Neisse region to cease operation was the Oberlausitzer Feinpapierfabrik (Bad) Muskau (OFM) in Köbeln in 2000.

Holzstapel vor der Zellstofffabrik Lodenau während eines Neißehochwassers
Foto: unbekannt, 1926
Sammlung CTL Celltechnik Lodenau GmbH & Co. KG

Tuchmacher und Gerber Sukiennicy i garbarze

Die Ansiedlung der Menschen an und in der Neißeaue ging stets einher mit der wirtschaftlichen Nutzung des Flusses. Zu den Gewerken, die heute eventuell nicht sofort mit der Neiße in Verbindung gebracht werden, gehören die Tuchherstellung und die Gerberei. Eindrucksvoll zeigt die älteste Görlitzer Stadtansicht, der sogenannte Metzker-Scharffenberg-Holzschnitt von 1566, was diese Handwerke mit der Neiße verbindet: Die Tuche wurden nach dem Färben, die Felle und Leder nach dem Gerben im fließenden Wasser gespült. An langen kranartigen Hebearmen, ähnlich den Senknetzarmen der Fischer, oder direkt von den Häusern und Stegen am Fluss hingen die Bündel im Neißewasser. Auf diese Weise gelangten allerdings auch Schadstoffe in den Fluss, die Flora und Fauna nicht zuträglich waren.

Auch die wasserkraftgetriebenen Walken an der Neiße standen mit der Tuchherstellung in Verbindung. Die Görlitzer Tuchwalke befand sich direkt in der Nachbarschaft der Vierrademühle.

Osadnictwo w pobliżu łąk zalewowych Nysy bądź na ich obszarze wiązało się zawsze z gospodarczym użytkowaniem rzeki. Dzisiaj zapewne już rzadko Nysa kojarzy się z fachem sukiennictwa czy garbarstwa.

Na najstarszej panoramie Görlitz z 1566 roku, znanej jako drzeworyt Metzkera i Schaffenberga, wyraźnie widać związki obu rzemiosł z Nysą: sukno po farbowaniu, a futra i skóry po wygarbowaniu płukane były w płynących wodach. Powiązane w pęczki sztuki sukna lub skór wisiały zanurzone w rzece na długich żurawiowych wysięgnikach, podobnych do ramion rybackich podrywek, bądź też zamocowane były bezpośrednio przy domach lub pomostach. Jednak w ten sposób do wody dostawały się substancje szkodliwe dla flory i fauny.

Również napędzane wodą Nisy folusze wiązały się z sukiennictwem. Folusz w Görlitz znajdował się w bezpośrednim sąsiedztwie Młyna Czterokołowego.

Tuchwalke, Stoffe und Felle der Görlitzer Tuchmacher und Gerber
Ausschnitt aus der ältesten Görlitzer Stadtansicht (sog. Metzker-Scharffenberg-Holzschnitt) von 1565/66
(grafisch nachbearbeitet)
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Pláteníci a koželuzi Cloth makers and tanners

Osidlování luhů na Nise člověkem vždy souviselo s hospodářským využitím řeky. K řemeslům, která si dnes člověk s Nisou možná hned tak nespojí, patří plátenictví a koželužství. Co tato řemesla pojí s Nisou, ukazuje názorně nejstarší zobrazení města Zhořelce na dřevorytu z roku 1566 od autorů Metzker a Scharffenberga. Plátna se máchala po barvení a kožešiny a kůže po vyčinění v tekoucí vodě. Svázaná plátna a kůže se máčely v řece na dlouhých zdvihacích ramenech, fungujících jako jeřáb a připomínajících ramena, kterými rybáři nořili do vody sítě, anebo visely přímo před domy a lávkami u řeky. Takto se však do řeky dostávaly škodlivé látky, které neprospívaly flóře a fauně. Také vodou poháněné valchy na Nise souvisely s plátenictvím. Zhořelecká valchovna plátna se nacházela přímo v sousedství Čtyřkolového mlýna (Vierradenmühle).

The settlement of people in the Neisse floodplain has always been accompanied by the economic use of the river. The trades that may not be immediately associated with the Neisse today include cloth making and tanning. The oldest print of Görlitz, the so-called Metzker-Scharffenberg woodcut from 1566, impressively shows how these trades were connected with the Neisse: The cloths were rinsed in running water after dyeing, the skins and leather after tanning. The bundles hung in the Neisse water on long crane-like lifting arms, similar to the sinking net arms of fishermen, or directly from the houses and jetties along the river. In this way, however, pollutants that were not beneficial to flora and fauna also entered the river. The water-powered fulling machines on the Neisse were also connected with cloth production. The Görlitz fulling mill was located directly in the neighborhood of the four-wheel mill.

Gerberhäuser an der Görlitzer Hotherstraße
Robert Scholz (1843–1926)
Fotografie, vor 1897
Ratsarchiv Görlitz

Wasserkraftanlagen Małe elektrownie wodne

Die Stromerzeugung aus Wasserkraft stellt heute neben dem Tourismus den wichtigsten Zweig der wirtschaftlichen Nutzung der Neiße dar. Die ersten Turbinen zur Erzeugung von Elektrizität wurden um 1900 in zumeist schon bestehende Mühlenanlagen am Fluss eingebaut, um deren Wirtschaftlichkeit zu erhöhen. Schließlich lösten sie vielerorts ganz die Getreidevermahlung in Hinblick auf die Nutzung der Wasserkraft ab. Mancherorts entstanden auch ganz neue Wasserkraftanlagen bzw. Kleinwasserkraftwerke an vorher ungenutzten Standorten, so z.B. in Grießen in der Niederlausitz oder im Fall des Bremenwerkes bei Rothenburg/OL. Die damals bereits bestehenden Wasserkraftanlagen an der Neiße wurden mehrheitlich im Zweiten Weltkrieg stark beschädigt oder gar zerstört. Die neue Grenzziehung entlang des Flusses erschwerte ihren Wiederaufbau. Dennoch sind heute die Mehrheit der Anlagen wieder aufgebaut, sodass zusammen mit den neu gegründeten Standorten gegenwärtig 36 Wasserkraftanlagen an der Lausitzer Neiße im Betrieb sind.

Produkcja elektryczności z energii wodnej jest dzisiaj obok turystyki najważniejszą gałęzią gospodarczego użytkowania Nysy. Pierwsze turbiny wytwarzające prąd montowano około 1900 roku w istniejących już najczęściej młynach rzecznych – w celu podniesienia ich rentowności. W końcu wytwarzanie prądu nieraz całkowicie wypierało przemiał zboża. Małe elektrownie wodne powstawały także w miejscowościach dotychczas nieeksploatowanych, czego przykładem jest Grießen na Dolnych Łużycach lub elektrownia Bremenwerk pod Rothenburgiem na Górnym Łużyckim.

W czasie drugiej wojny światowej większość istniejących niegdyś elektrowni wodnych nad Nysą została poważnie uszkodzona lub uległa całkowitemu zniszczeniu. Nowy przebieg granicy wzdłuż rzeki utrudniał ich odbudowę. Dzisiaj jednak urządzenia te zostały w większości odnowione – wraz z nowymi lokalizacjami działa nad Nysą Łużycką łącznie 36 elektrowni wodnych.

Wasserkraftwerk Grießen
Foto: Jan Bergmann-Ahlswede, 2019
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Vodní elektrárny Hydropower plants

Výroba elektřiny z vodní energie dnes představuje vedle turismu nejdůležitější odvětví hospodářského využití Nisy. První turbíny na výrobu elektřiny se budovaly většinou do již existujících mlýnských zařízení na řece, aby zvýšily jejich efektivitu. Nakonec na mnoha místech úplně nahradily mletí obilí s ohledem na využití vodní energie. Leckde vznikaly i úplně nové malé vodní elektrárny na dosud nevyužitých stanovištích, např. v obci Grießen v Dolní Lužici nebo Bremenwerk u Rothenburgu/OL.

Tehdy již existující vodní elektrárny na Nise byly za druhé světové války většinou velmi poškozeny nebo úplně zničeny. Vytýčení nové hranice podél řeky ztěžilo jejich obnovení. Přesto je dnes většina zařízení opět obnovena, takže společně s nově vybudovanými stanovišti je dnes na Lužické Nise v provozu 36 vodních elektráren.

In addition to tourism, the generation of electricity from hydroelectric power is today the most important branch of the economic use of the Neisse. The first turbines for the generation of electricity were installed around 1900 in mostly already existing mill plants along the river in order to increase their economic efficiency. Eventually grain milling was in many places completely replaced with a view to the use of water power. In some places, completely new hydroelectric power plants or small hydroelectric power stations were built at previously unused sites, for example in Grießen in Lower Lusatia or in the case of the Bremenwerk near Rothenburg/OL.

Most of the existing hydroelectric power plants on the Neisse River were severely damaged or even destroyed during the Second World War. The new demarcation along the river made their reconstruction difficult. Nevertheless, the majority of the plants have now been rebuilt, so that together with the newly established sites, 36 hydroelectric power plants are currently in operation on the Lusatian Neisse.

Wiederinbetriebnahme der Wasserkraftanlage Lodenau
Foto: unbekannt, Mai 1992
Sammlung CTL Celltechnik Lodenau GmbH & Co. KG

Abwasserkanal Neiße Nysa – kanał ściekowy

Die intensive Nutzung des Neißewassers und die Einleitung von Abwässern durch die Fabriken setzen dem Fluss seit den Anfängen der Industrialisierung massiv zu. Dies potenzierte sich mit dem weiteren Wachstum der Wirtschaft. Als Trinkwasser war das Neißewasser deshalb nicht zu gebrauchen und auch die Fischbestände nahmen schon zum Ende des 19. Jahrhunderts rapide ab. Die Verschmutzung des Flusswassers war allerdings auch in der Zeit der Industrialisierung kein neues Phänomen. Schon seit dem Mittelalter gelangten die Abwässer anliegender Dörfer und Städte ungehindert in den Fluss. Der Görlitzer Kuttelhof etwa, das mittelalterliche städtische Schlachthaus, lag direkt an der Neiße. Im fließenden Wasser entledigte man sich der Schlachtabfälle. Ebenso trugen Gerber und Tuchmacher zur frühen Flussverschmutzung bei. Sie spülten in der Neiße ihre Felle und Tuche, womit Gerb- und Farbstoffe in das Wasser gelangten.

Intensywne użytkowanie wód Nysy i odprowadzanie do niej fabrycznych ścieków już od początków industrializacji wpływało szkodliwie na rzekę. Zjawisko to przybrało na sile wraz z dalszym rozwojem gospodarczym. Dlatego też dzisiaj woda z Nysy nie jest zdana do picia, a od końca XIX wieku poważnie zmniejszyły się zasoby ryb. Zanieczyszczenie wód rzeki nie było jednak nowym zjawiskiem epoki industrializacji. Już w średniowieczu ścieki z pobliskich wsi i miast spływały do niej bez przeszkód. Średniowieczna rzeźnia miejska Kuttelhof w Görlitz leżała nad samym brzegiem Nysy. Odpady rzeźnicze usuwano bezpośrednio do rzeki. Podobnie garbarze i sukiennicy przyczyniali się do wczesnych zanieczyszczeń. Płukali w Nysie skóry i sukna, a garbniki i barwniki dostawali się do wody.

Die Neiße wird bei Ostritz von Müll befreit
Foto: Andy Paul, 2010er Jahre
Sammlung Andy Paul

Nisa jako odpadní stoka Sewer Neisse

Intenzivní využívání vody z Nisy a vypouštění odpadních vod z továren do řeky silně zatěžovalo řeku od počátků industrializace. S dalším růstem hospodářství se to jen zhoršovalo.

Vody z Nisy se proto nedala využívat jako pitná voda a také množství ryb se už koncem 19. století rapidně snížilo. Znečištění říční vody však nebylo ani v době industrializace žádným novým jevem. Už od středověku se do řeky dostávaly splašky z vesnic a měst ležících na řece. Středověká městská jatka v Görlitz stála přímo u Nisy a do tekoucí vody se vyhazovaly z jatek odpady. Také koželuži a pláteníci přispívali k brzkému znečištění řeky. V Nise vypírali své kůže a plátna, čímž se do vody dostávaly třísloviny a barvicí látky.

The intensive use of the water from the Neisse River and the discharge of waste water by the factories have been causing the river massive problems since the beginning of industrialisation. This increased with the further growth of the economy.

As a result, the water from the Neisse could not be used as drinking water, and fish stocks were already declining rapidly by the end of the 19th century. However, river water pollution was not a new phenomenon even during the period of industrialisation. The waste water from neighbouring villages and towns had been flowing into the river unhindered since the Middle Ages. The Görlitzer Kuttelhof for example, the medieval municipal slaughterhouse, was located directly on the Neisse. The slaughterhouse waste was disposed of in the flowing water. Tanners and cloth makers also contributed to the early pollution of the river. They rinsed their skins and cloths in the Neisse, which meant that tannins and dyes got into the water.

Die Neiße bei Liberec
Foto: Stanislav Nevyhoštěný, 2014
flickr

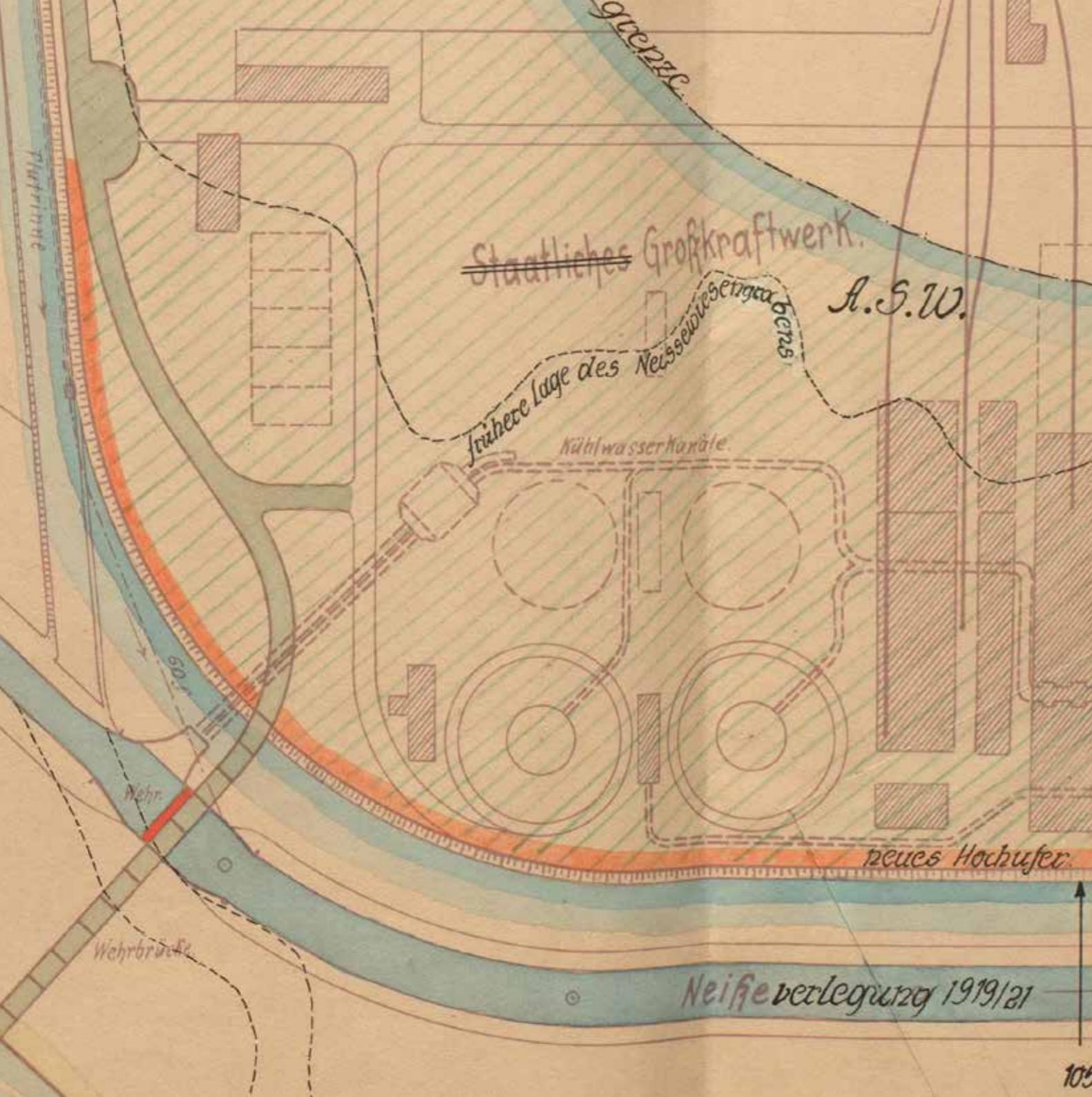
Wasserschöpfad an den Bleichwiesen bei Görlitz
Ansichtskarte, um 1910
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Wasserentnahme Pobór wody

Neben dem privaten Hausgebrauch wurde Wasser der Neiße bis in das 20. Jahrhundert hinein im größeren Umfang durch strömungsgetriebene Schöpfräder entnommen. Solche sind u.a. in Muskau, Rothenburg/O.L. und Görlitz nachgewiesen, waren aber mit hoher Wahrscheinlichkeit auch an anderen Standorten im Einsatz. In Muskau versorgte man mit Hilfe des Schöpfrades das Alaunbergwerk mit Neißewasser. Alte Landkarten verzeichnen bei Zittau sogar eine sogenannte Wasserkunst an der Neiße. Sie befand sich bei der heute ebenfalls nicht mehr existierenden Reisigmühle. Wie sie konstruiert war, ist leider nicht überliefert. Wenngleich die Neiße als Trinkwasserquelle keine Rolle spielt, liefert sie dennoch seit langem das Betriebswasser für benachbarte Fabriken. Zahlreiche Wasserbücher verzeichnen die vielfältigen Wassernutzungsrechte. Beispielsweise nutzte das Kraftwerk Hirschfelde Neißewasser als Kühlwasser.

Obok indywidualnego zużycia wody w gospodarstwach domowych aż do XX wieku pobierano ją w większych ilościach za pomocą napędzanych siłą wodną norii. Udokumentowano ich istnienie w Muskau, Rothenburgu i Görlitz, najprawdopodobniej były jednak stosowane również gdzie indziej. Za pomocą norii zaopatrywano w niską wodę kopalnię ałunu w Muskau. Na starych mapach zaznaczona jest wieża ciśnień, zwana Wasserkunst, koło Zittau. Stała ona obok również nieistniejącego dzisiaj młyna. Nie zachowała się dokumentacja jej budowy. Nysa nie odgrywa żadnej roli jako źródło wody pitnej, ale zaopatruje pobliskie fabryki w wodę użytkową. W licznych księgach wodnych zapisane zostały prawa użytkowania wody z Nysy. I tak na przykład elektrownia w Hirschfelde wykorzystywała ją jako wodę chłodniczą.

Odběr vody Water withdrawal

Kromě soukromé domácí spotřeby se voda z Nisy až do 20. století odebírala ve větším objemu proudem poháněnými čerpacími koly. Ta jsou doložena v Muskau, Rothenburgu a Görlitz, s velkou pravděpodobností se ale využívala i na jiných místech. V Muskau se pomocí čerpadlového kola zásoboval vodou z Nisy kamencový důl. Staré mapy dokonce naznačují u Žitavy i vodotrysk. Nacházel se u dnes rovněž již neexistujícího Reisigova mlýna. Jak byl zkonstruován, se nám bohužel nedochovalo. I když Nisa nehráje roli jako zdroj pitné vody, dodává odedávna užitkovou vodu pro továrny v okolí. Řada knih naznačuje rozmanitá práva na využívání vody. Například elektrárna v Hirschfelde využívala vodu z Nisy na chlazení.

In addition to private domestic use, water was drawn from the Neisse River to a larger extent by flow-driven scoop wheels until the 20th century. Such wheels have been found in Muskau, Rothenburg and Görlitz, but were most probably also in use at other locations. In Muskau, the alum mine was supplied with water from the Neisse by means of the bucket wheel. Old maps even show a so-called waterworks on the Neisse near Zittau. It was located near the Reisigmühle, which no longer exists today. How it was constructed is unfortunately not handed down.

Even though the Neisse is not important as a source of drinking water, it has long been supplying the process water for neighbouring factories. Numerous water laws list the various water usage rights. For example, the Hirschfelde power plant used Neisse water as cooling water.

Plan der Neißebettverlegung am Kraftwerk Hirschfelde (Detail der Wasserentnahme)
Staatliches Straßen- und Wasserbauamt Zittau
Lichtpause, handbeschrieben und -koloriert, 1922
Sächsisches Staatsarchiv, Hauptstaatsarchiv Dresden, 10851 Ministerium der Finanzen, Nr. 13796

Flutung der Tagebaurestlöcher Zalewanie wyrobisk odkrywkowych

Der Braunkohlebergbau hat wie an vielen Orten in der Lausitz auch an der Neiße seine Narben in der Landschaft hinterlassen. Ausgekohlte Tagebaurestlöcher werden nach und nach saniert und einer naturschutzgerechten touristischen Nachnutzung zugeführt.

Die Flutung der Gruben geschieht zu einem Großteil durch benachbarte Flüsse. So half von 2004 bis 2013 eine doppelte, ca. 1,6 Meter im Durchmesser messende Rohrleitung bei der Flutung des Berzdorfer Sees mit Neißewasser.

Eine beachtliche ingenieurtechnische Leistung vollbrachte man zwischen 2003 und 2006 außerdem im Oberlausitzer Norden. Beginnend bei einem eigens errichteten Pumpwerk bei Steinbach an der Neiße nördlich von Rothenburg verlegte man eine Rohrleitung in westlicher Richtung bis zum Neugraben und überquerte dabei die europäische Hauptwasserscheide von Nord- und Ostsee. Ab dem Quellteich bei Quolsdorf nutzte man das vorhandene Gewässernetz von Schöps und Spree, um die Flutung der Tagebaurestlöcher im neu entstehenden Lausitzer Seenland mit Neißewasser zu unterstützen.

Wielu miejscach Łužyc i nad Nysą kopalnictwo węgla brunatnego pozostawiło blizny w krajobrazie. Puste wyrobiska odkrywek są stopniowo rekultywowane i przystosowywane do celów rekreacyjnych, zgodnie z zasadami ochrony środowiska.

Puste wyrobiska zalewane są głównie wodą sąsiadujących rzek. W latach 2004–2013 powojny rurociąg o przekroju ok. 1,6 metra pozwolił na zalanie wodami Nysy Jeziora Berzdorfskiego.

Wybitne inżynierskie osiągnięcie dokonane zostało ponadto w latach 2003–2006 na północy Górnego Łużyc. Od specjalnie założonej stacji pomp na Nysie koło leżącego na północ od Rothenburga Steinbachu, w kierunku zachodnim aż do Neugraben położony został rurociąg, który przekroczył Wielki Europejski Dział Wodny zlewisk Morza Bałtyckiego i Północnego. Począwszy od stawu źródlanego pod Quolsdorferm wykorzystano istniejącą sieć wód dorzecza Schöpsa i Szprewy, wspomagając wypełnienie wodą z Nysy wyrobisk odkrywkowych na terenie nowo powstającej Łużyckiej Krainy Jezior.

Bau des Neißewasserüberleiters zwischen Steinbach und Quolsdorf
Foto: Peter Radke, 2003
LMBV/Peter Radke

Zaplavování bývalých povrchových dolů Flooding of the remains of the open mining pit

Těžba hnědého uhlí zanechala na mnoha místech v Lužici, i u Nisy, jizvy v krajině. Vybagrované jámy povrchových dolů se postupně revitalizují a proměňují pro turistické využití šetrné k přírodě.

Jámy se zaplavují z velké části z blízkých řek. V letech 2004 až 2013 pomáhalo při napouštění Berzdorského jezera vodou z Nisy dvojitě potrubí o průměru asi 1,6 m.

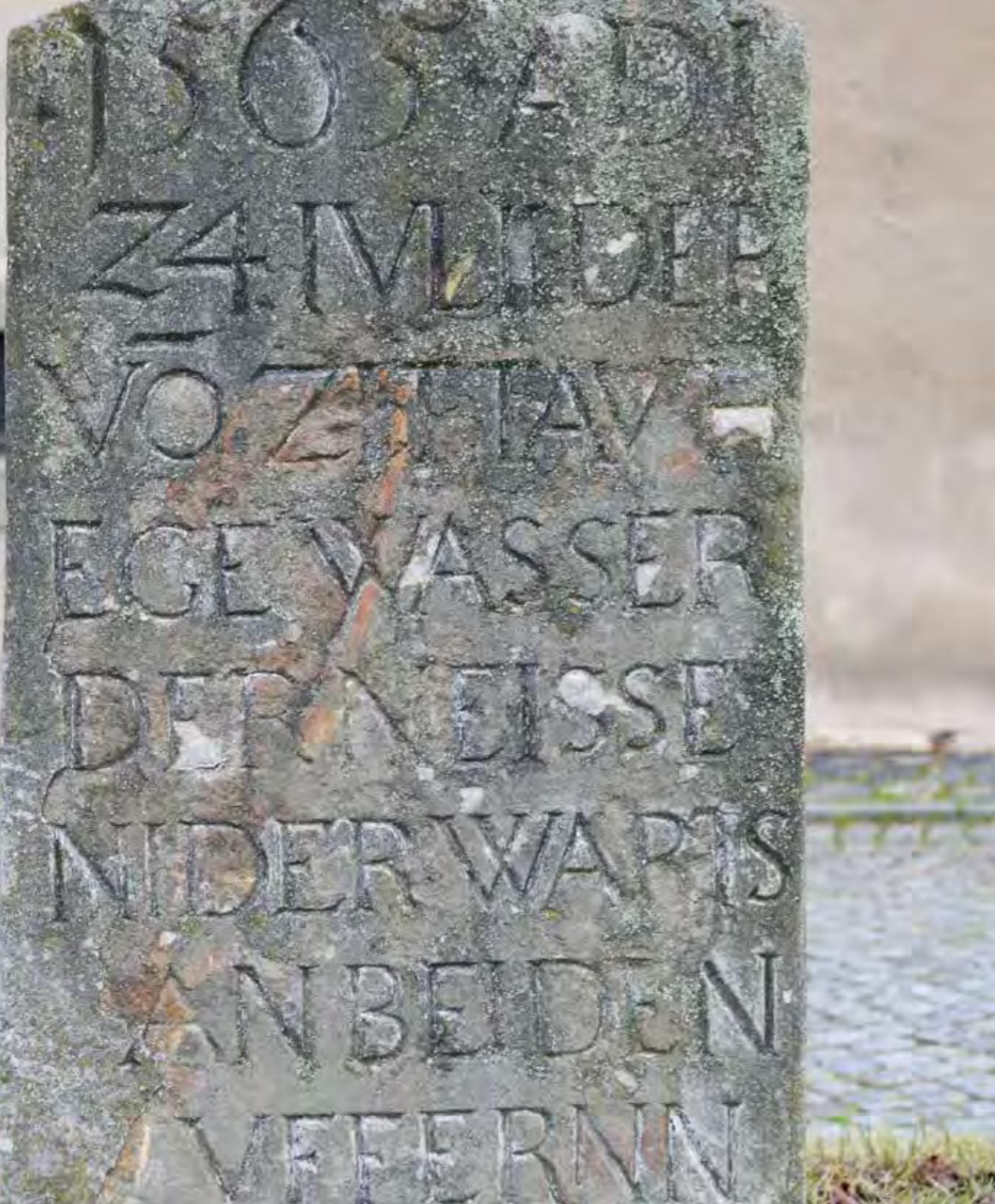
Pozoruhodné inženýrské dílo vzniklo také v letech 2003 až 2006 na severu Horní Lužice. Počínaje čerpadlem vybudovaným u Steinbachu na Nise severně od Rothenburgu se položilo potrubí západním směrem až k říčce Neugraben a protálo při tom hlavní evropské rozvodí Severního a Baltského moře. Od rybníka Quellteich u Quolsdorfu se využila stávající síť řek Schöps a Sprévy, aby se podpořilo zaplavování jam po povrchové těžbě v nově vznikající Lužické jezerní krajině vodou z Nisy.

As in many places in Lusatia, lignite mining has left its scars on the landscape along the Neisse. Depleted open-cast mining waste pits are gradually being redeveloped and put to new use with an eye to nature conservation and tourism.

The flooding of the mines is largely carried out by neighbouring rivers. From 2004 to 2013, for example, a double pipeline measuring approx. 1.6 metres in diameter helped to flood Lake Berzdorf with water from the Neisse.

A considerable feat of engineering was also achieved in the north of Upper Lusatia between 2003 and 2006. Starting with a specially constructed pumping station near Steinbach on the Neisse north of Rothenburg, a pipeline was laid in a westerly direction as far as Neugraben, crossing the main European watershed of the North and Baltic Seas. From the source pond near Quolsdorf, the existing water network of the Schöps and Spree rivers was used to support the flooding of the open-cast mining waste pits in the newly developing Lusatian Lakeland with water from the Neisse.

Neißefischerei Rybołówstwo nad Nysą

Bevor die Industrie im 19. und 20. Jahrhundert ihr Wasser verschmutzen konnte und massive Wehrbauten den natürlichen Zug der im Wasser lebenden Tiere erschwerten, war die Lausitzer Neiße trotz Abwassereinleitung und Gewerbe an den städtischen Ufern ein fischreiches Gewässer. Verschiedene Weißfischarten und zahlreiche andere Fische waren im Fluss zu finden. Sogar Lachse und Aale schwammen einst die Neiße hinauf.

Die oftmals verpachtete Flussfischerei war zu meist ein individuell verbrieftes Recht der anliegenden Grundherrschaften, namentlich von Standesherrschaften, Rittergütern, Klöstern und Städten, und wurde in genauen Grenzen abgesteckt. In den größeren Städten war ihr Ertrag ausreichend, um einen eigenen Berufsstand zu ernähren. In Görlitz bestand so schon seit dem Mittelalter die Innung der Neißefischer. Ihre Innungsartikel, die im Jahr 1572 erneuert wurden, regelten Mengen, Methoden und Zeiten des Fischfangs im Fluss genau.

Zanim przemysł XIX i XX wieku zanieczył wody Nysy, a potężne zapory stały się przeszkodą na naturalnych szlakach wodnej fauny, rzeka – mimo spływu ścieków i działalności rzemiosła na miejskich brzegach – była bogata w ryby. Żyły tu rozmaite ryby białe i wiele innych gatunków. Niegdyś w góre Nysy pływały nawet łososie i węgorze.

Dzierżawione nieradko rybołówstwo rzeczne stanowiło najczęściej indywidualne prawo przyznane pobliskiemu władcówemu gruntowemu, a więc państwowym, majątkom rycerskim, klasztornym i miejskim, a jego obszar precyzyjnie wytyczały granice. W większych miastach dochody z rybołówstwa pozwalały wyżywić się całej grupie zawodowej. W Görlitz już od średniowiecza działał cech rybaków rzecznych. Postanowienia statutu cechowego, odnowionego w 1572 roku, ustalali dokładnie ilość, metody i okresy połowu ryb w rzece.

Historischer Fischereigrenzstein in Hartau bei Zittau (nicht mehr am ursprünglichen Standort)
Sandstein, 1565 (oder wenig später)
Foto: Ines Haaser, 2019
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Rybолов na Nise

Fishing in the Neisse

Dříve, než průmysl v 19. a 20. století znečistil vodu a masivní jezy ztěžily přirozený tah zvířat žijících ve vodě, byla Nisa i přes vypouštěné splašky a provoz řemesel na březích ve městech řekou bohatou na ryby. Nacházely se v ní různé druhy menších kaprovitých ryb a mnoho dalších ryb. Dokonce i lososi a úhoř když pluli proti proudu k pramenům Nisy.

Říční rybolov se často pronajímal a byl většinou individuálním, písemně stvrzeným právem panství, rytířských statků, klášterů a měst a měl jasně vymezené hranice. Ve větších městech byl výnos rybářství dostačující na to, aby uživil vlastní profesní skupinu rybářů. Ve Zhořelci tak již od středověku působil rybářský cech. Jejich cehovní artikule, obnovené v roce 1572, přesně stanovovaly rozsah, metody a dobu rybovolu na řece.

Before industry could pollute its water in the 19th and 20th centuries and massive fortifications made the natural migration of animals living in the water more difficult, the Neisse River was a waterway rich in fish, despite the discharge of sewage and industry on the urban banks. Various species of whitefish and numerous other fish could be found in the river. Even salmon and eels once swam up the Neisse.

River fishing, which was often leased, was mostly an individual chartered right of the adjacent lordships, namely of estates, manors, monasteries and towns, and was defined within precise limits. In the larger cities, their yield was sufficient to feed their own profession. In Görlitz, the guild of the Neisse fishermen existed since the Middle Ages. Their guild articles, which were renewed in 1572, regulated quantities, methods and times of fishing in the river exactly.

Görlitzer Neißefischer bei ihrer Arbeit (Detail des Schaukastens der Görlitzer Fischerinnung)
verm. August Schnabel (Nebenältester der Fischerinnung)
Glasmalerei, 1850
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Die Neiße als militärische Barriere Nysa – bariera militarna

Die wenigen, direkt an der Neiße befindlichen Städte nutzten den Fluss seit ihrer Entstehung als natürliche militärische Barriere. Bester Beweis dafür ist die am Neißeufer endende doppelte Stadtmauer von Görlitz.

Beim Durchmarsch verfeindeter Armeen gehörte die Zerstörung der Flussbrücken in Kriegszeiten stets zur militärischen Strategie.

Erst mit Zunahme der Bevölkerung durch die industrielle Entwicklung am Ende des 19. Jahrhunderts wuchsen die Städte über die andere Flusseite hinaus. In Forst entstand Mitte der 1920er Jahre der Vorort Berge.

Kurz vor Ende des Zweiten Weltkrieges kam es auch im Neißegebiet zu heftigen Kämpfen. Nachdem die sowjetischen Streitkräfte bereits am westlichen Flussufer Brückenköpfe erobert hatten, verlängerte eine deutsche Gegenoffensive die Kämpfe noch einmal um Monate. Beide Seiten brachten sinnlose Opfer in einem Krieg, der schon längst entschieden war. Zur deutschen Kriegsstrategie gehörte die Zerstörung aller Flussübergänge noch kurz vor Kriegsende.

Nieliczne miasta położone bezpośrednio nad Nysą od początku traktowały rzekę jako naturalną barierę militarną. Najdubitniej świadczą o tym sięgające brzegów Nysy podwójne mury miejskie Görlitz.

Do strategii militarnej podczas wojennego przemarszu wrogich wojsk należało zawsze niszczenie mostów na rzece.

Dopiero wzrost liczby ludności, związany z rozwojem przemysłowym u schyłku XIX wieku, sprawił, że miasta rozrastały się również na drugim brzegu rzeki. W połowie lat 20. ubiegłego wieku powstało przedmieście Forstu – Berge.

Tuż przed zakończeniem drugiej wojny światowej w regionie Nysy toczyły się zacięte walki. Po zdobyciu przyczółków na zachodnim brzegu rzeki przez wojska sowieckie, niemiecka kontrofensywa przedłużyła walki o kilka miesięcy. Przyniosło to bezsensowne ofiary po obu stronach, chociaż wynik wojny był już od dawna rozstrzygnięty. Niemiecka strategia wojenna przewidywała zniszczenie wszystkich przepraw przez rzekę jeszcze na krótko przed końcem wojny.

Belagerung der Stadt Görlitz
Samuel Weishun (um 1615–1676) und Melchior Schlamach
1641, kolorierter Kupferstich
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Nisa jako vojenská bariéra The Neisse as a military barrier

Města ležící přímo na Nise, kterých není mnoho, využívala řeku od svého vzniku jako přirozenou vojenskou bariéru. Nejlepším důkazem jsou ve Zhořelci dvojité městské hradby končící na břehu Nisy.

Při průchodu znepřátelených vojsk patřilo vždy k vojenské strategii ve válečných dobách ničení mostů.

Až s nárůstem počtu obyvatel v době rozmanité industrializace na konci 19. století se města rozrůstala i na druhou stranu řeky. Ve Forstu vzniklo v polovině 20. let 20. století předměstí Berge.

Krátce před koncem druhé světové války došlo k urputným bojům i v oblasti Nisy. Poté, co se sovětská vojska zmocnila předmostí na západním břehu řeky, prodloužila německá protiofenzíva boje ještě o několik měsíců. Obě strany to stálo nesmyslné oběti ve válce, která již byla dávno rozhodnuta. K německé válečné strategii patřilo ničení všech přechodů přes řeky ještě krátce před koncem války.

The few cities located directly on the Neisse River have used the river as a natural military barrier since its creation. The best proof of this is the double city wall of Görlitz, which ends on the banks of the Neisse.

When enemy armies marched through, the destruction of the river bridges in times of war was always part of the military strategy.

It was only with the increase in population due to industrial development at the end of the 19th century that the cities grew beyond the other side of the river. The suburb of Berge was founded in Forst in the mid-1920s.

Shortly before the end of the Second World War, fierce fighting broke out in the Neisse region as well. After Soviet forces had already captured bridgeheads on the western bank of the river, a German counteroffensive extended the fighting by months. Both sides made pointless sacrifices in a war that had long since been decided. The German war strategy included the destruction of all river crossings shortly before the end of the war.

Übersetzen eines sowjetischen Panzers am Unterlauf der Lausitzer Neiße
Pressefotografie, Frühjahr 1945
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Geteilte Städte Podzielone miasta

Für die Städte Guben, Görlitz und Forst war das Kriegsende 1945 die wichtigste Zäsur ihrer jahrhundertealten Geschichte. Mit der Grenzziehung in der Flussmitte wurden diese Orte geteilt und von ihrem wirtschaftlichen Umfeld abgeschnitten.

Guben, dessen mittelalterlicher Stadtkern östlich der Neiße lag, entstand als eigenständige deutsche Stadt am Westufer neu. Die Stadt Forst verlor ihren Vorort Berge, der erst in den 1920er Jahren entstanden war. Görlitz musste mit der Grenzziehung 12.000 Bewohner der Oststadt aufnehmen und verlor zugleich seinen immensen städtischen Grundbesitz und sein wirtschaftliches Rückgrat – die Görlitzer Heide. Fast alle Brücken über die Neiße waren zerstört. Die Orte beiderseits der Neiße waren nach 1945 gezwungen, sich vollkommen neu zu orientieren. Die nun polnischen Städte am östlichen Neißeufer wurden durch polnische Bürger neu besiedelt, die selbst vertrieben worden waren aus ehemals polnischen Gebieten, die fortan zur Sowjetunion gehörten.

Dla miast Guben, Görlitz i Forst koniec wojny w 1945 roku stał się najważniejszą cezurą w ich wielowiekowych dziejach. Przebieg granicy przez środek rzeki podzielił miasta i odciął je od ekonomicznego zaplecza.

Guben, którego średniowieczne centrum leży na wschód od Nysy, stał się nowym samodzielnym niemieckim miastem na zachodnim brzegu rzeki. Miasto Forst utraciło swoje przemieście Berge, powstałe dopiero w latach 20. ubiegłego wieku. Görlitz w wyniku nowego przebiegu granicy musiało przyjąć 12 tysięcy mieszkańców ze wschodnich dzielnic, zaś miasto utraciło ogromne posiadłości ziemne i gospodarczy kręgosłup – Puszczę Zgorzelecką. Niemal wszystkie mosty na Nysie były zniszczone. Miejscowości po obu stronach rzeki musiały organizować się całkowicie od nowa. Do miast, które przypadły Polsce, przybyli nowi mieszkańcy, wypędzeni z polskich ziem przyłączonych do Związku Radzieckiego.

Die zerstörte Gubener Brücke
Foto: unbekannt, nach 1949
Stadt- und Industriemuseum Guben

Rozdělená města Divided Cities

Pro města Guben, Görlitz a Forst byl konec války 1945 nejdůležitějším předělem v jejich staleté historii. Vytýčením hranice uprostřed řeky byla tato města rozdělena a odříznuta od svého hospodářského zázemí.

Město Guben, jehož středověké jádro leželo na východním břehu Nisy, vzniklo nově jako samostatné německé město na západním břehu. Město Forst ztratilo předměstí Berge, které vzniklo teprve ve 20. letech 20. století. Zhořelec musel po vytýčení hranice přjmout 12.000 obyvatel východní části města a přišel o rozsáhlé pozemkové vlastnictví a své hospodářské zázemí – Zhořelecké vřesoviště.

Téměř všechny mosty přes Nisu byly zničeny. Města a obce na obou stranách Nisy byly po roce 1945 nuceny se úplně nově orientovat. Nyní polská města byla nově osídlena polskými občany, kteří sami byli vyhnáni z dřívějších polských území, která nyní patřila Sovětskému svazu.

For the cities of Görlitz, Guben and Forst, the end of the war in 1945 was the most important turning point in centuries of history. With the drawing of the border in the middle of the river, these places were divided and cut off from their economic environment.

Guben, whose medieval town center lay east of the Neisse, was newly created as an independent German town on the west bank. The city of Forst lost its suburb of Berge, which had only emerged in the 1920s. With the drawing of the border, Görlitz had to accommodate 12,000 residents of the eastern city and at the same time lost its immense urban property and its economic backbone – the Görlitzer Heide, or heath.

Almost all bridges crossing the Neisse were destroyed. The towns on both sides of the Neisse were forced to reorient themselves completely after 1945. The now Polish cities on the eastern bank of the Neisse were resettled by Polish citizens who had themselves been expelled from formerly Polish areas that from then on belonged to the Soviet Union.

Der Fußgängergrenzübergang Altstadtbrücke in Görlitz/Zgorzelec
Foto: Jan Bergmann-Ahlswede, 2019
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Oder-Neiße-Grenze Granica na Odrze i Nysie

Am 2. August 1945 wurde die Oder-Neiße-Grenzlinie im Potsdamer Abkommen zwischen den Alliierten Großbritannien, USA und UdSSR festgelegt. Erst jetzt war die Lausitzer Neiße auf Druck der Sowjetunion zur Grenze geworden. Noch auf der Konferenz von Jalta im Februar war neben weiteren Optionen die weiter östlich gelegene Glatzer Neiße als Grenzfluss im Gespräch, jedoch nie als solcher festgelegt worden. Nun aber wurden noch größere Teile Deutschlands unter polnische Verwaltung gestellt. Millionen Deutsche mussten ihre Heimat verlassen, um wiederum den aus jetzt sowjetischen Gebieten vertriebenen Polen Platz zu machen.

Bis zur Unterzeichnung eines endgültigen Friedensvertrages für Deutschland galt die Grenze an Oder und Neiße als vorläufig. Doch 1950 unterzeichneten die beiden Ministerpräsidenten der DDR und der Volksrepublik Polen das Görlitzer Abkommen, in dem die „Friedens- und Freundschaftsgrenze“ genau festgelegt wurde. Die Bundesrepublik distanzierte sich von diesem Vertrag und rechtfertigte die Forderungen der Vertriebenenverbände.

2 sierpnia 1945 roku podczas konferencji aliantów w Poczdamie Wielka Brytania, Stany Zjednoczone i ZSRR ustanowiły nową granicę na Odrze i Nysie. Dopiero wówczas, pod naciskiem Związku Radzieckiego Nysa Łużycka stała się rzeką graniczną. Na lutowej konferencji w Jałcie jedną z opcji w negocjacjach było ustanowienie granicy należącej bardziej na wschód Nysy Kłodzkiej, co jednak nigdy nie zostało postanowione. Tymczasem duże obszary Niemiec znalazły się pod polską administracją. Miliony Niemców musiały opuścić swoje małe ojczyzny, a na ich miejsce przybyli Polacy wypędzeni z ziem zajętych przez Związek Radziecki.

Dla Niemiec, aż do zawarcia ostatecznego traktatu pokojowego, granica na Odrze i Nysie miała charakter tymczasowy. W 1950 roku premierzy NRD i PRL podpisali jednak układ zgorzelecki, określający dokładnie „granicę przyjaźni i pokoju“.

Republika Federalna Niemiec zdystansowała się od tego układu, uzajmując roszczenia związków wypędzonych za uzasadnione.

Während der Unterzeichnung des Görlitzer Abkommens
Fotografie, 1950
Bundesarchiv, Bild 183-19000-0009 / Fotograf o.Ang.

Hranice Odra-Nisa Oder-Neiße line

2. srpna 1945 byla v Postupimské dohodě Spojenců, k nimž patřila Velké Británie, USA a Sovětský svaz, stanovena hraniční linie Odra-Nisa. Až nyní se Lužická Nisa stala na nátlak Sovětského svazu hranicí. Ještě na Jalské konferenci v únoru se kromě jiných možností uvažovalo jako o hraniční řece i o Kladské Nise, ležící více na východ, nikdy se jí však nestala. Pod polskou správu se tak nakonec dostala ještě větší část Německa. Miliony Němců musely opustit své domovy, aby uvolnili místo Polákům vyhnáným zase z nyní sovětských území.

Až do podpisu konečné mírové smlouvy pro Německo byla hranice na Odře a Nise považována za předběžnou. Nicméně v roce 1950 podepsali ministerští předsedové NDR a Polské lidové republiky Zhořeleckou smlouvu, v níž byla přesně stanovena „mírová a přátelská hranice“.

Spolková republika se od této smlouvy distancovala a ospravedlňovala požadavky spolků odsunutých Němců.

On August 2, 1945, the Oder-Neisse border was defined in the Potsdam Agreement between the Allies Great Britain, USA and USSR. Only now, under pressure from the Soviet Union, had the Lusatian Neisse become the border. At the Yalta Conference in February, the Eastern Neisse, located further to the east, was still being discussed as a border river among other options, but had never been defined as such. But now even larger parts of Germany were put under Polish administration. Millions of Germans had to leave their homes to make way for the Poles who had been driven out of what were now Soviet territories.

Until the signing of a final peace treaty for Germany, the Oder and Neisse borders were considered provisional. But in 1950, the two prime ministers of the GDR and the Republic of Poland signed the Treaty of Zgorzelec, in which the "peace and friendship border" was precisely defined.

The Federal Republic distanced itself from this treaty and justified the demands of the associations representing displaced persons.

Eröffnung der Brücke der Freundschaft (Einweihung des Grenzübergangs an der Stadtbrücke am 1. Oktober 1958)
Karl-Heinz Völker (1920–2005)
Öl auf Nessel, 1958
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Mythos Friedensgrenze Mit Granica pokoju

Für die Bundesrepublik Deutschland war es noch lange Jahre nach Kriegsende undenkbar, die Westgrenze Polens an Oder und Neiße anzuerkennen. Vor allem die Vertriebenenverbände leiteten ihre politischen Forderungen von der im Potsdamer Abkommen benannten Vorläufigkeit der Oder-Neiße-Grenze ab. Erst die Regierungsübernahme einer Koalition aus FDP und SPD weichte den harten Kurs der Bundesrepublik auf. Der „Kniefall Willy Brandts“ bei einer Kranzniederlegung am Denkmal der Helden des Warschauer Ghettos ging als Foto um die Welt. Die Demutsbekundung wurde als Bitte um Vergebung verstanden und zum Symbol der neuen westdeutschen Ostpolitik. Sie spielte eine wichtige Rolle bei der Entspannung zwischen den beiden militärischen Blöcken im Kalten Krieg.

1972 wurde zwischen der DDR und der Volksrepublik Polen der visafreie Reiseverkehr eingeführt. Zum ersten Mal seit 1945 konnte unkompliziert die Neiße-Grenze überwunden werden. Reisetourismus ins Riesengebirge und andere Orte entwickelte sich schnell, genauso wie der Einkaufstourismus. 1980 schloss die DDR die Grenze aus Angst vor einem möglichen Übergreifen der Ideen der polnischen Solidarność-Bewegung wieder.

Jeszcze przez wiele lat po wojnie w Republice Federalnej Niemiec nie do pomyślenia było uznanie zachodniej granicy Polski na Odrze i Nysie. Przede wszystkim związki wypędzonych wywodziły swoje polityczne roszczenia z postanowień konferencji poczdamskiej, które granicę tę określały mianem tymczasowej. Dopiero po dojściu do władzy koalicji partii FDP i SPD złagodnił twardy kurs w RFN. „Ukłęknięcie Willy'ego Brandta” podczas składania wieńców przed pomnikiem bohaterów warszawskiego getta stało się dzięki zdjęciom słynne na całym świecie. Ten gest pokory rozumiany był jako prośba o wybaczanie i stał się symbolem nowej polityki wschodniej w zachodnich Niemczech. Odegrał ważną rolę w procesie odprężenia obu bloków wojskowych w okresie zimnej wojny.

W 1972 roku między NRD i PRL wprowadzony został ruch bezwizowy. Po raz pierwszy od 1945 roku można było w nieskomplikowany sposób przekroczyć granicę na Nysie. Natychmiast ruszyły turystyczne wycieczki w Karkonosze i do innych miejsc, rozwinęła się turystyka handlowa. W 1980 roku NRD zamknęło granicę w obawie przed rozprzestrzenieniem się idei polskiej „Solidarności”.

Briefmarke in Erinnerung an das Goriłce Abkommen 1950
DDR, 1951
Sammlung Gerhard Prause, Markersdorf

Warnschild am Neißeufer
Foto: unbekannt, nach 1945
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Mýtus mírové hranice Myth of a peace border

Pro Spolkovou republiku Německo bylo ještě dlouhá léta po válce nemyslitelné uznat západní hranici Polska na Odře a Nise. Především spolky odsunutých Němců odvozovaly své politické požadavky od prozatímního statusu hranice Odra-Nisa deklarovaného v Postupimské dohodě. Až když vládu převzala koalice Svobodné demokratické strany a Sociálnědemokratické strany Německa, tvrdý kurz Spolkové republiky se zmírnil. Pokleknutí Willyho Brandta při kladení věnců hrdinům varšavského ghetta oběho jako fotografie celý svět. Vyjádření pokory bylo chápáno jako prosba o odpustění a stalo se symbolem nové západoněmecké východní politiky. Hrálo důležitou roli při uvolňování napětí mezi oběma vojenskými bloky ve studené válce.

V roce 1972 byl mezi NDR a Polskou lidovou republikou zaveden bezvízový styk. Poprvé od roku 1945 se tak mohlo bez komplikací přecházet přes hranici na Nise. Rychle se rozvíjelo cestování do Krkonoš a jiných míst i nákupní turistika. V roce 1980 NDR hranici uzavřela ze strachu před možným šířením idejí polského hnutí Solidarity.

For many years after the end of the war, it was still unthinkable for the Federal Republic of Germany to recognise Poland's western border on the Oder and Neisse rivers. The associations of displaced persons in particular derived their political demands from the provisional nature of the Oder-Neisse border as stated in the Potsdam Agreement. Only when a coalition of FDP and SPD took over the government did the Federal Republic's hard line soften. The "kneeling of Willy Brandt" during a wreath-laying ceremony at the monument to the heroes of the Warsaw Ghetto went around the world as a photo. The declaration of humility was understood as a plea for forgiveness and became a symbol of the new West German Ostpolitik. It played an important role in the détente between the two military blocs during the Cold War.

In 1972, visa-free travel was introduced between the GDR and the Republic of Poland. For the first time since 1945, it was possible to cross the Neisse border without any complications. Travel tourism to the Giant Mountains and other places developed quickly, as did shopping tourism. In 1980 the GDR closed the border again for fear of a possible encroachment of the ideas of the Polish Solidarność movement.

Grenze überschreiten Przekraczać granicę

Mit dem heraufziehenden Ende der DDR bekam die Oder-Neiße-Grenzdebatte 1989/1990 eine besondere Aktualität. In Polen erhoffte man sich eine verbindliche Aussage der Bundesregierung zur Anerkennung der eigenen Westgrenze. In Deutschland reifte die Gewissheit, dass die Grenzanerkennung eine Bedingung für die Deutsche Wiedervereinigung sein wird. Mit dem Deutsch-Polnischen Grenzbestätigungsvertrag und dem Deutsch-Polnischen Nachbarschaftsvertrag von 1991 wurde endlich ein langwährender territorialer Streit völkerrechtlich bindend beendet. Die Oder-Neiße-Linie wurde von Deutschland offiziell als Staatsgrenze anerkannt und damit gleichzeitig zur Außengrenze der Europäischen Union. Aber die Grenzöffnung brachte nicht nur neue wirtschaftliche Möglichkeiten und Perspektiven für ein neues gesellschaftliches Miteinander in Europa, sondern auch Ängste für die Menschen beiderseits der Neiße. Die Deutschen fürchteten sich vor Grenzkriminalität und illegalen Übertritten, die Polen vor dem Ausverkauf ihres Landes.

Wraz z nadchodzącym kresem NRD debata na temat granicy na Odrze i Nysie z lat 1989/1990 nabrała szczególnej aktualności. W Polsce liczono na wiążącą wypowiedź rządu federanego uznającego polską granicę zachodnią. W Niemczech dojrzewało przekonanie, że uznanie granicy będzie warunkiem zjednoczenia. Polsko-niemiecki traktat graniczny i polsko-niemiecki traktat o dobrym sąsiedztwie z 1991 roku zakończyły w świetle prawa międzynarodowego długotrwalały spór terytorialny. Linia Odry i Nysy została przez Niemcy oficjalnie uznana za granicę państwa, a zarazem zewnętrzną granicę Unii Europejskiej.

Jednak otwarcie granic przyniosło nie tylko nowe możliwości gospodarcze i perspektywy nowej wspólnoty społeczeństw w Europie, ale również wzbudziło lęki ludzi po obu stronach Nysy. Niemcy obawiali się przygranicznej przestępcości i nielegalnych przejść, Polacy – wykupienia swego kraju.

Grenzübergang Guben

Foto: Rainer Weisflog, 1990

Bundesarchiv, Bild 183-1990-1116-003 / Fotograf: Rainer Weisflog

Překonání hranice Crossing boundaries

S nastávajícím koncem NDR nabyla debata o hranici Odra-Nisa v letech 1989/1990 na mimořádné aktuálnosti. V Polsku lidé doufali v závazné vyjádření spolkové vlády k uznání polské západní hranice. V Německu zrálo přesvědčení, že uznání hranice bude podmínkou pro znovusjednocení Německa. Dlouho trvající územní spor konečně s mezinárodní platností uzavřela Německo-polská smlouva o potvrzení hranice a Německo-polská smlouva o sousedství v roce 1991. Linii Odra-Nisa Německo oficiálně uznalo jako státní hranici a tím zároveň vnější hranici Evropské unie. Otevření hranic ale přineslo nejen nové hospodářské možnosti a perspektivy pro nové společenské soužití v Evropě, nýbrž i obavy lidem na obou stranách Nisy. Němci se obávali přeshraniční kriminality a ilegálního překračování hranic a Poláci rozprodání své země.

With the approaching end of the GDR, the Oder-Neisse border debate in 1989/1990 became particularly topical. In Poland it was hoped that the German government would make a binding statement on the recognition of its own western border. In Germany, it became more certain that border recognition would be a condition for German reunification. With the German-Polish Border Confirmation Treaty and the Polish-German Treaty of Good Neighbourhood of 1991, a long-standing territorial dispute was finally brought to an end under international law. The Oder-Neisse line was officially recognised by Germany as a state border and thus simultaneously as the external border of the European Union.

But the opening of the border brought not only new economic opportunities and prospects for a new social coexistence in Europe, but also fears for the people on both sides of the Neisse. The Germans were afraid of border criminality and illegal crossings, the Poles of selling off of their country.

Temporäre Holzbrücke auf dem Neissebewehr in Görlitz
Foto: Stadtverwaltung Görlitz, 2003

Ein Tag auf dem Basar in Zgorzelec
Foto: H. Vogt, 1974
Ratsarchiv Görlitz

Kleiner Grenzverkehr Mały ruch graniczny

Schon in den wenigen Jahren zwischen 1972 und 1980 als der visafreie Reiseverkehr zwischen der Volksrepublik Polen und der DDR möglich war, hatte sich rasch der „kleine Grenzverkehr“ mit einem regelrechten Einkaufstourismus auf beiden Seiten der Grenze entwickelt. Von der abrupten Grenzschließung 1980 waren auch die Händler und Restaurants, die Bäcker und Fleischer beiderseits der Neiße betroffen. Die Öffnung der Grenze Anfang 1990 ließ die sogenannten „Polenmärkte“ in polnischen Grenzorten wie Pilze aus der Erde sprießen. Einer der größten an der Neiße entstand in Łęknica (Lugknitz), der Bad Muskau gegenüberliegenden polnischen Stadt. Diese Märkte zogen vor allem an den Wochenenden Besucher aus ganz Sachsen und Brandenburg an. Bis heute tanken die Deutschen gern auf der anderen Seite der Neiße den etwas billigeren Sprit und polnische Bürger lieben den Einkauf in deutschen Supermärkten und Einzelhandelsgeschäften.

Już w krótkim okresie lat 1972–1980, kiedy możliwe było bezwizowe podróżowanie między PRL i NRD, po obu stronach szybko rozwinął się mały ruch graniczny i prawdziwa turystyka handlowa. Nagłe zamknięcie granicy w 1980 roku dotkliwie odczuli handlarze, restauracje, piekarnie i masarnie po obu stronach Nysy.

Po otwarciu granicy na początku 1990 roku w polskich miejscowościach przygranicznych jak grzyby po deszczu wyrastały „polskie targowiska“. Nad Nysą jedno z największych powstało w Łęknicy, mieście leżącym naprzeciw Bad Muskau. Głównie w weekendy targowiska przyciągały gości z całej Saksonii i Brandenburgii.

Do dzisiaj Niemcy chętnie tankują nieco tańsze paliwo po dugiej stronie Nysy, a ludzie z Polski lubią robić zakupy w niemieckich supermarketach i mniejszych sklepach.

Malý pohraniční styk Local border traffic

Již v několika málo letech od roku 1972 do roku 1980, kdy byl možný bezvízový styk mezi Polskou lidovou republikou a NDR, se na obou stranách hranice rychle rozvinul malý pohraniční styk s čílem nákupní turistikou. Náhlé uzavření hranic v roce 1980 postihlo obchody a restaurace, pekaře a řezníky na obou stranách hranice.

Otevření hranice na začátku roku 1990 vedlo k tomu, že se v polských příhraničních obcích vyrůjily tržnice jako houby po dešti. Jedna z největších na Nise vznikla v Łęknici, městečku ležícím naproti Bad Muskau. Tyto tržnice přitahovaly především o víkendech návštěvníky z celého Saska a Braniborska.

Dodnes Němci rádi tankují na druhé straně Nisy o něco levnější benzín a polští občané rádi nakupují v německých supermarketech a specializovaných obchodech.

Even in the few years between 1972 and 1980, when visa-free travel between the Republic of Poland and the GDR was possible, the "small border traffic" with real shopping tourism on both sides of the border had developed rapidly. The abrupt closure of the border in 1980 also affected merchants and restaurants, bakers and butchers on both sides of the Neisse.

The opening of the border at the beginning of 1990 caused the so-called "Polenmärkte", or Polish Markets, in Polish border towns to sprout up like mushrooms. One of the largest markets on the Neisse was established in Łęknica (Lugknitz), the town opposite Bad Muskau. These markets attracted visitors from all over Saxony and Brandenburg, especially on weekends.

To this day, Germans like to fill up with the somewhat cheaper fuel on the other side of the Neisse and Polish citizens love to shop in German supermarkets and retail stores.

Stau im Grenzverkehr in Guben

Foto: Rainer Weisflog, 1990

Bundesarchiv, Bild 183-1990-1109-304 / Fotograf: Rainer Weisflog

Zusammenwachsen Integracja

Schon in den Jahren des visafreien Reisverkehrs 1972 bis 1980 näherten sich die Menschen in der Grenzregion vorsichtig an. Kulturangebote wurden beim Nachbarn genutzt, die jeweilige Sprache des andern in Schulen der Grenzorte unterrichtet. Urlaubsreisen ins Nachbarland ließen erste Erkundungen und persönliche Beziehungen zu.

Doch erst seit 1990 können sich gleichwertige Partner auf Augenhöhe begegnen. Schon 1991 ernannten sich Guben und Gubin zur Europastadt, um ihren gemeinsamen Willen zur Überwindung der Grenze zu bekunden. Görlitz und Zgorzelec tun dies seit 1998, nachdem bereits seit 1991 ein Vertrag über Zusammenarbeit wirkt. Das gemeinsame Lösen von Problemen nähert die Partner durch viele kleine Schritte weiter an. Schließlich liegt die Zukunft der Städte beiderseits der Neiße in Europa.

Seit 2004 feiern auch die Bürger von Görlitz und Zgorzelec an jedem letzten Augustwochenende das Görlitzer Altstadtfest und das Zgorzelecker Jakubyfest auf beiden Seiten der Neiße.

Już w latach 1972–1980, kiedy obowiązywał ruch bezwizowy, powoli nastąpiło zbliżenie ludzi pogranicza. Korzystano z oferty kulturalnej u sąsiadów, w przygranicznych szkołach zaczęto uczyć obu języków. Wyjazdy na urlop do sąsiedniego kraju umożliwiały pierwszy rekonesans i nawiązanie indywidualnych relacji.

Jednak dopiero od 1990 roku możliwe stały się spotkania równorzędnych partnerów. Już w 1991 roku Guben i Gubin, wyrażając wspólną wolę pokonywania granic, ogłosili powstanie Euromiasta. Görlitz i Zgorzelec czynią to samo od 1998 roku, chociaż już od 1991 roku obowiązuje umowa o współpracy. Współne rozwiązywanie problemów coraz bardziej zbliża do siebie partnerów za pośrednictwem wielu małych kroków. W końcu przyszłość miast po obu stronach Nysy leży w Europie.

Od 2004 roku mieszkańcy Görlitz i Zgorzelca w każdy ostatni weekend sierpnia świętują Festyn Staromiejski i Festyn Jakuby na obu brzegach Nysy.

Vorführung im Görlitzer Stadtpark zur Woche der Deutsch-Polnischen Freundschaft
Foto: Walter Wolff (1900–1980), 1964
Ratsarchiv Görlitz

Sbližování Growing together

Už v letech bezvízového styku 1972 až 1980 se lidé v příhraničním regionu opatrně sbližovali. Jezdili k sousedům za kulturou a ve školách v příhraničních městech se vyučoval jazyk sousedů. Dovolené strávené v sousední zemi jim umožňovaly podnikat první průzkumy a navazovat osobní vztahy.

Přesto se mohou jako rovnocenní partneři společně setkávat až od roku 1990. Už v roce 1991 se Guben a Gubin označily jako Evropské město, aby vyjádřily svou společnou vůli překonávat hranice. Görlitz a Zgorzelec to činí od roku 1998, ale již v roce 1991 vstoupila v platnost smlouva o spolupráci. Společné řešení problémů partnerství po malých krůčcích dále sbližuje. Budoucnost měst na obou stranách Nisy leží koneckonců v Evropě.

Od roku 2004 slaví občané Görlitz a Zgorzelce vždy poslední víkend v srpnu Staroměstské slavnosti v Görlitz a Svatojakubské slavnosti ve Zgorzelci současně na obou stranách Nisy.

Already in the years of visa-free travel between 1972 and 1980, people in the border region approached cautiously. They took advantage of cultural offers from their neighbours and taught each other's language in schools in the border towns. Holiday trips to the neighbouring country made it possible to make initial explorations and establish personal relationships. But only since 1990 have they been able meet on an equal footing as partners. As early as 1991, Guben and Gubin proclaimed themselves a European City in order to express their common will to overcome the border. Görlitz and Zgorzelec have done so since 1998, after a cooperation agreement came into effect in 1991. Solving problems together brings the partners closer through many small steps. After all, the future of the cities on both sides of the Neisse River lies in Europe.

Since 2004, the citizens of Görlitz and Zgorzelec also celebrate the Görlitz Old Town Festival and the Zgorzelec Jakuby Festival on both sides of the Neisse every last weekend in August.

Eröffnung der Görlitzer Altstadtbrücke
Foto: Stadtverwaltung Görlitz, 2004

Neue Wege – neue Brücken Nowe drogi – nowe mosty

Die Orte beiderseits der Neiße waren durch eine Vielzahl von Brücken miteinander verbunden. Fast alle wurden jedoch im Frühjahr 1945 durch Kampfhandlungen oder Sprengungen im Zweiten Weltkrieg zerstört. Nur die wirtschaftlich notwendigsten Flussübergänge richtete man an der Oder-Neiße-Grenze wieder ein. Erst ab 1990 begann ein wahrer Bauboom mit der Erneuerung der alten Infrastrukturen. Ein Beispiel dafür ist die Görlitzer Altstadtbrücke, eine der ältesten Neißeübergänge, die 2004 in neuer Architektur wiedererrichtet wurde. Auch in kleineren Ortschaften entstanden alte Verbindungen neu. Obwohl sie in puncto Grenzkriminalität oft umstritten sind, ist die symbolische Bedeutung der neuen Neißebrücken für das gesellschaftlich-kulturelle Zusammenwachsen der Dreiländerregion besonders wichtig.

Neue Standorte für Brücken mussten für den Fernverkehr der Autobahnen 4 bei Görlitz-Ludwigsdorf und 15 bei Forst gefunden werden. Schon seit Ende der 1990er Jahre verbindet der Oder-Neiße-Radweg Tschechien, Polen und Deutschland.

Miejscowości po obu stronach Nysy łączyły wiele mostów. Wiosną 1945 roku niemal wszystkie zostały zniszczone – w trakcie działań wojennych lub wysadzone w powietrze w czasie drugiej wojny światowej. Odbudowano tylko najważniejsze gospodarczo przeprawy na granicy na Odrze i Nysie. Dopiero od roku 1990 rozpoczął się prawdziwy boom budowlany, związany z przywracaniem dawnej infrastruktury. Przykładem jest Most Staromiejski w Görlitz, jeden z najstarszych mostów przez Nysę, który odbudowany został w 2004 roku w nowej formie architektonicznej. Również w mniejszych miejscowościach zrekonstruowane został dawne przeprawy. Mimo ich spornego znaczenia z uwagi na przestępcość przygraniczną, nowe mosty na Nysie odgrywają szczególnie dużą rolę w procesie społecznej i kulturowej integracji obszaru trójstyku granic.

Dzisiaj potrzebne są nowe lokalizacje mostów dla ruchu dalekobieżnego na autostradzie 4 koło Görlitz i Ludwigsdorfu i autostradzie 5 koło Forstu.

Już od schyłku lat 90. ubiegłego wieku szlak rowerowy Odra-Nysa łączy Czechy, Polskę i Niemcy.

Eröffnung des Görlitzer Altstadtfestes und des Jakuby-Festes in Zgorzelec
Foto: Stadtverwaltung Görlitz, 2014

Nové cesty – nové mosty New ways – new bridges

Města a obce na obou stranách Nisy spolu bývaly spojeny množstvím mostů. Téměř všechny však byly na jaře 1945 v bojích na konci druhé světové války zničeny nebo vyhozeny do povětrí. Jen ty hospodářsky nejnutnější přechody přes řeku byly na hranici Odra-Nisa opět obnoveny. Až od roku 1990 začal opravdový stavební boom na obnovu někdejší infrastruktury. Jedním příkladem je zhořelecký Staroměstský most, jeden z nejstarších přechodů přes Nisu, který byl znova vystavěn v roce 2004 podle nového architektonického návrhu. Přestože bývá tento most často předmětem sporů kvůli příhraniční kriminalitě, je symbolický význam nových mostů přes Nisu nesmírně důležitý pro společenské a kulturní sblížování obyvatel Trojzemí.

Pro dálkovou dopravu musely být postaveny mosty i na nových místech: pro dálnici A4 u Görlitz-Ludwigsdorfu a dálnici A15 u Forstu.

Už od konce 90. let spojuje Česko, Polsko a Německo cyklostezka Odra-Nisa.

The towns on both sides of the Neisse were connected by a large number of bridges. However, almost all of them were destroyed in the spring of 1945 by fighting or blasting during the Second World War. Only the most economically necessary river crossings were rebuilt on the Oder-Neisse border. It was not until 1990 that a real construction boom began with the renewal of the old infrastructures. One example is the Görlitz Old Town Bridge, one of the oldest Neisse crossings, which was rebuilt in 2004 with new architecture. Old connections were also recreated in smaller villages. Although they are often controversial in terms of border crime, the symbolic significance of the new Neisse bridges is particularly important for the social and cultural integration of the tri-border region.

New locations for bridges had to be found for the long-distance traffic on the motorways 4 near Görlitz-Ludwigsdorf and 15 near Forst.

Since the end of the 1990s, the Oder-Neisse cycle path has connected the Czech Republic, Poland and Germany.

Rad- und Fußgängerbrücke zur Gubiner Schützenhausinsel
Foto: Jan Bergmann-Ahlswede, 2019
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Die Neiße als Motiv in der Kunst Nysa jako motyw w sztuce

Seit mehr als vier Jahrhunderten wird die Neiße in Gemälden und Zeichnungen dargestellt. Diese Bilder sind Erzählungen über den Fluss, von seinem Verlauf und den ihn begleitenden Landschaften. Die pittoresken Flusstäler am gebirgigen Oberlauf bieten dabei ebenso Motive wie die charakteristischen Landschaften entlang des Unterlaufs. Sie sind aber auch Zeugnisse einer zunehmend intensiveren Nutzung der Flussufer durch den Menschen. Erstmals erscheint die Neiße prominent im Bild auf der großformatigen Görlitz-Ansicht von 1566. Im 18. Jahrhundert entdeckte der Görlitzer Künstler Christoph Nathe die ästhetischen Reize des Neißetals. Auch die Maler des Realismus und des Impressionismus im 19. und frühen 20. Jahrhundert fanden vielfältige Motive entlang des Flusses. Der Zittauer Adolf Schorisch hielt erstmals den gesamten Verlauf der Neiße von der Quelle bis zur Mündung in einer 1928 entstandenen Bildfolge fest. Auch in der Kunst der Gegenwart sind die Neiße und die Bauten entlang ihrer Ufer beliebte Bildmotive für Künstlerinnen und Künstler.

Blick über die Neiße auf Groß Särchen (Żarki Wielkie)
Christian von Martens (1793–1882)
7. August 1813, Feder in Tusche und Pinsel in Wasserfarben
Landesarchiv Baden-Württemberg, Hauptstaatsarchiv Stuttgart, J 56 Bü 52

Od ponad czterech stuleci Nysa przedstawiana jest na obrazach i rysunkach. Są to opowiadania o rzece, o jej biegu i ciągnących się wzdłuż niej krajobrazach. Malarskie motywy stanowią malownicze doliny rzeki w jej górnym, górzystym odcinku, podobnie jak wyraziste pejzaże wzdłuż jej dolnego biegu. Przedstawienia te utrwalają również rozwój użytkowania brzegów rzeki przez człowieka. Po raz pierwszy Nysa występuje wyraźnie na wielkoformatowej panoramie Görlitz z 1566 roku. W XVIII wieku artysta z Görlitz, Christoph Nathe odkrył estetyczne walory Doliny Nysy. Również malarze okresu realizmu i impresjonizmu w XIX i wczesnym XX wieku odnajdywali nad rzeką różnorodność motywów. Adolf Schorisch z Zittau w powstałym w 1928 roku cyklu obrazów utrwalił bieg Nysy w całości – od źródła po ujście. Do motywów Nysy i nadbrzeżnych budowli sięgają też chętnie artyści sztuki współczesnej.

Auenlandschaft bei Hennersdorf
Christoph Nathe (1753–1806)
Pinsel in Wasserfarben über Grafit, um 1800
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Nisa jako motiv v umění The Neisse as motif in art

Už více než po čtyři staletí je Nisa znázorňována na obrazech a kresbách. Tyto obrazy vyprávějí příběh o řece, jejím toku a okolní krajině. Motivy k nim skýtají jak pitoreskní říční údolíčka na hornatém horním toku, tak i charakteristické krajiny na dolním toku. Obrazy jsou ale i svědky stále intenzivnějšího využívání říčních břehů člověkem. Poprvé se Nisa objevuje prominentně na obraze velkoformátového zobrazení Zhořelce z roku 1566. V 18. století objevil estetické půvaby údolí Nisy zhořelecký umělec Christoph Nathe. Rovněž malíři realismu a impresionismu v 19. a na počátku 20. století nacházeli u řeky rozmanité motivy. Adolf Schorisch ze Žitavy zachytil poprvé celý tok Nisy od pramene až k ústí v sérii obrazů z roku 1928. Také v současném umění bývá řeka Nisa a stavby na jejích březích oblíbeným motivem obrazů.

The Neisse River has been depicted in paintings and drawings for more than four centuries. These pictures are stories about the river, its course and the landscapes that accompany it. The picturesque river valleys on the mountainous upper reaches offer motifs as well as the characteristic landscapes along the lower reaches. But they are also evidence of the increasingly intensive use of the river banks by humankind. The Neisse appears prominently for the first time in the large-format Görlitz print of 1566. In the 18th century, the Görlitz artist Christoph Nathe discovered the aesthetic charms of the Neisse Valley. The painters of Realism and Impressionism in the 19th and early 20th century also found a variety of motifs along the river. The Zittau artist Adolf Schorisch recorded for the first time the entire course of the Neisse from the source to the estuary in a series of pictures taken in 1928. The Neisse and the buildings along its banks are also popular motifs for artists in contemporary art.

An der Neiße bauen Budować nad Nysą

Moderne Verkehrsformen wie die Eisenbahn verlangten dauerhaftere Bauwerke, die die weitverbreiteten Holzbrücken und Stege ablösten. Daher entstanden seit Mitte des 19. Jahrhunderts große Eisenbahnbrücken, die in Zittau, Görlitz, Forst oder Guben die Neiße überspannen. Im 20. Jahrhundert kamen zahlreiche Straßenbrücken hinzu, wie die Autobahnbrücken bei Bademeusel und Ludwigsdorf.

Die in Jahrtausenden geformte Landschaft des Neißetals bildete aber auch den Ausgangspunkt für ein landschaftsarchitektonisches Meisterwerk, den Muskauer Park. Er bezieht die Neiße, die hier seit jeher einen malerischen Auenabschnitt geformt hat, als wesentliches Gestaltungselement mit ein. Angelegt von Hermann von Pückler-Muskau ab 1815 gehört der sich auf beiden Seiten der Neiße ausdehnende Landschaftspark heute zum UNESCO-Weltkulturerbe.

Der Görlitzer Viadukt
Eduard Sachse (1804–1873)
Lithographie, um 1850
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Nowoczesne środki komunikacji, jak choćby kolej, wymagały trwałych budowli, które zastąpiły rozpowszechnione drewniane mosty i kładki. Dlatego od połowy XIX wieku zaczęły powstawać wielkie mosty kolejowe, spinające oba brzegi Nysy – w Zittau, Görlitz, Forście czy Gubenie. W XX wieku przybyło wiele mostów drogowych, jak choćby estakada na autostradzie koło Bademeusel i Ludwigsdorfu. Uformowany w ciągu tysiącleci krajobraz Doliny Nysy był również punktem wyjścia dla arcydzieła architektury krajobrazu – Parku Mużakowskiego. Nysa, która od niepamiętnych czasów kształtowała malowniczy odcinek łąk, została zintegrowana jako zasadniczy element aranżacji. Tworzony od 1815 roku przez Hansa von Pücklera-Muskau, rozciągający się po obu stronach Nysy Park Krajobrazowy należy dzisiaj do Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO.

Stavby na Nise Building at the Neisse

Modern forms of transport, such as the railway, required more durable structures that replaced the widespread wooden bridges and footbridges. Therefore large railway bridges have been built since the middle of the 19th century that span the Neisse River in Zittau, Görlitz, Forst or Guben. In the 20th century numerous road bridges were added, such as the motorway bridges at Bademeusel and Ludwigsdorf.

The landscape of the Neisse valley, shaped over thousands of years, also formed the starting point for a landscape architectural masterpiece, the Muskau Park. It incorporates the Neisse River, which has always formed a picturesque floodplain here, as an essential design element. Designed by Hermann von Pückler-Muskau from 1815, the landscape park, which extends on both sides of the Neisse, is today a UNESCO World Heritage Site.

Muskau, Ansicht des Schlosses und eines Theils der Stadt vom Park aus
Ludwig Eduard Lütke (1801–1850)
Lithographie, 1823
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Badeleben am Gubener Neißestrand
Ansichtskarte, um 1910
Stadt- und Industriemuseum Guben

Freizeit an der Neiße um 1900 Wypoczynek nad Nysą około 1900 roku

Seit dem 19. Jahrhundert spielte der Fluss für die Freizeitgestaltung der Stadtbürger eine große Rolle. Um 1900 bevölkerten Wanderer die Uferwege und Ruderboote und Gondeln befuhren die Neiße. Kanuclubs errichteten ihre Bootshäuser und Vereinsheime an den Ufern. Schwimmer nutzten die zahlreichen Flussbadeanstalten, die sich seit Mitte des 19. Jahrhunderts z.B. in Görlitz, Guben, Forst, Bad Muskau und Zittau entwickelt hatten – auch um das Wildbaden in Innenstadtnähe und an vielbefahrenen Wegen und Brücken einzudämmen. Eine besondere Rolle in der Freizeitgestaltung spielten die Neißeinseln. In Guben wurde auf der Schützenhausinsel 1874 das Stadttheater errichtet. In Forst entstand der berühmte Rosengarten ebenfalls auf einer Insel. Restaurants und Cafés nutzten den romantischen Neißeblick, um vor allem an den Wochenenden Erholungssuchende anzuziehen, so z.B. das Restaurant Jägerwäldchen auf einer Insel unterhalb der Görlitzer Ländkronbrauerei.

Od XIX wieku rzeka była dla mieszkańców ważnym elementem planowania wypoczynku. Około 1900 roku nadbrzeżne drogi zaludniali wędrowcy, a po rzece pływały łodzie wiosłowe i gondole. Kluby kajakowe składały sprzęt i zakładaly swoje siedziby nad jej brzegami. Amatorzy pływania korzystali z rozlicznych nadrzecznych kąpielisk, które od połowy XIX wieku powstały w Görlitz, Gubenie, Forście, Bad Muskau i Zittau – również dla ograniczenia kąpieli na dziko w pobliżu centrum miast oraz ruchliwych dróg i mostów. Szczególną rolę w organizowaniu wypoczynku odgrywały wyspy na Nysie. Na Wyspie Strzeleckiej w Gubenie założony został w 1874 roku Teatr Miejski. W Forście, również na wyspie powstało rozarium. Restauracje i kawiarnie wykorzystywały romantyczne widoki na Nysę, przyciągając zwłaszcza weekendowych gości – przykładem była restauracja „Jägerwäldchen” na wyspie, poniżej browaru Ländkron w Görlitz.

Volný čas na Nise kolem roku 1900 Leisure at the Neisse around 1900

Od 19. století hrála řeka významnou roli pro volný čas měšťanů. Kolem roku 1900 plnili výletníci nábřeží a po Nise pluly pramice a gondoly. Kluby kanoistů si na břehu budovaly loděnice a klubovny. Plavci využívali celou řadu říčních plováren, které vznikaly od poloviny 19. století např. ve Zhořelci, Gubenu, Forstu, Bad Muskau a Žitavě – také proto, aby se omezilo divoké koupání v blízkosti center měst a frekventovaných cest a mostů. Zvláštní roli hrály pro využití volného času ostrovy na Nise. V Gubenu bylo na Střeleckém ostrově v roce 1874 vybudováno městské divadlo. Ve Forstu vznikla slavná růžová zahrada rovněž na ostrově. Restaurace a kavárny využívaly romantického výhledu na Nisu, aby především o víkendech přilákaly hosty, jako např. restaurace Jägerwäldchen na ostrově pod zhořeleckým pivovarem Landskron.

Since the 19th century, the river has played an important role in the leisure activities of the city's citizens. Around 1900 hikers populated the riverside paths and rowing boats and gondolas navigated the Neisse. Canoe clubs built their boathouses and clubhouses along the banks. Swimmers took advantage of the numerous river bathing establishments that had developed since the middle of the 19th century, for example in Görlitz, Guben, Forst, Bad Muskau and Zittau – also in order to curb wild swimming near the city centre and along busy paths and bridges.

The Neisse Islands played a special role in the leisure activities. In Guben, the municipal theatre was built on the Schützenhaus Island in 1874. In Forst the famous rose garden was also created on an island. Restaurants and cafés used the romantic view of the Neisse River to attract recreation seekers, especially on weekends, e.g. the Jägerwäldchen restaurant on an island below the Görlitz Landskron brewery.

Gondelstation an der Görlitzer Obermühle
Ansichtskarte, um 1910
Ratsarchiv Görlitz

Freizeit an der Neiße heute Wypoczynek nad Nysą dzisiaj

Mit Kriegsende und Grenzziehung 1945 endete das Freizeitleben an der Neiße schlagartig. Erst seit 1990 werden wieder ernsthafte Versuche unternommen, den Fluss und seine Ufer erneut für die Freizeitgestaltung zu erschließen. Seit dem EU- und Schengen-Raum-Beitritt Polens ist dies wieder uneingeschränkt möglich.

Neben den beiden Europastädten Görlitz-Zgorzelec und Guben-Gubin entwickeln auch viele andere Anliegergemeinden Konzepte, um aus einem jahrelang hermetisch abgeschlossenen Grenzfluss eine attraktive länderübergreifende, touristisch nutzbare Landschaft zu machen. Parkanlagen sind entstanden, Restaurants wurden eröffnet, Gondelverleihe wieder eingerichtet, Ein- und Ausstiegspunkte für Wasserwanderer geschaffen. Der Oder-Neiße-Radweg und zahlreiche Nebenstrecken in Deutschland und Polen laden zum Erleben von Landschaft und Kultur ein. Sogar Raftingtouren sind heute auf dem Fluss möglich. Die Geheime Welt von Turisede bei Zentendorf, vielen bekannt als Kulturinsel Einsiedel, bietet Abenteuer für die ganze Familie.

Z końcem wojny i ustanowieniem granicy w 1945 roku gwałtownie ustały aktywności wypoczynkowe nad Nysą. Dopiero po 1990 roku podjęte zostały poważne próby włączenia rzeki i jej brzegów do oferty rekreacyjnej. Od momentu przystąpienia Polski do UE i strefy Schengen nie ma w tej kwestii już żadnych organiczeń.

Niezależnie od obu miast europejskich, Görlitz-Zgorzelca i Gubina-Gubina, powstaje wiele innych lokalnych koncepcji, które zakładają stworzenie na pozostającej przez lata w hermetycznej izolacji granicznej rzecze atrakcyjnej, dostępnej w obu krajach przestrzeni turystycznej. Powstały już założenia parkowe, otwarte są restauracje, działają wypożyczalnie gondoli, stworzono bazy turystyki wodnej. Szlak rowerowy nad Odrą i Nysą i wiele pobocznych tras w Niemczech i Polsce zachęca do poznawania krajobrazu i przeżyć kulturalnych. Możliwe są nawet wyprawy raftingowe na rzece. Zaczarowana Kraina Ludu Turisede koło Zentendorfu, znana już jako Park Przygody na Wyspie Kultury Einsiedel przygotowała ofertę wypoczynkową dla całej rodziny.

Stegbrücke an der Geheimnisvollen Welt von Turisede
Foto: Kulturinsel Einsiedel e.V., 2019

Der Rosengarten in Forst (Lausitz)
Foto: Jan Bergmann-Ahlswede, 2019
Kulturhistorisches Museum Görlitz

Volný čas na Nise dnes Leisure at the Neisse today

Konec války a vytýčení hranice v roce 1945 všechny volnočasové aktivity na Nise náhle utnuly. Až od roku 1990 se opět rozvíjejí vážně míněné snahy využít řeku a její břehy pro volný čas. Od vstupu Polska do EU a Schengenského prostoru je to bez omezení opět možné. Kromě dvou Evropských měst Görlitz-Zgorzelec a Guben-Gubin rozvíjejí i jiné obce na řece koncepce, jak po léta hermeticky uzavřenou hraniční řeku proměnit v atraktivní, turisticky zajímavou krajину propojenou na obou stranách hranice. U řeky vznikly parky, byly otevřeny restaurace, zřízeny půjčovny loděk a vybudována nástupní a výstupní místa pro vodáky. Cyklostezka Odra-Nisa a řada vedlejších tras v Německu a Polsku láká cyklisty k poznávání krajiny a kultury. Na řece se dnes dokonce nabízí sjezdění na raftu. Tajuplný svět Turisede u Zentendorfu, mnohým známý jako Kulturní ostrov Einsiedel, nabízí dobrodružství pro celou rodinu.

With the end of the war and the drawing of the border in 1945, leisure life on the Neisse came to an abrupt end. Only since 1990 have serious attempts been made to reopen the river and its banks for leisure activities. Since Poland joined the EU and the Schengen area, this is once again possible without restrictions. In addition to the two European cities of Görlitz-Zgorzelec and Guben-Gubin, many other neighbouring communities are also developing concepts to turn a border river that has been hermetically sealed for years into an attractive cross-border landscape suitable for tourism. Parks have been created, restaurants have been opened, gondola rentals have been re-established, and entry and exit points for water hikers have been created. The Oder-Neisse cycle path and numerous branch routes in Germany and Poland invite you to experience the landscape and culture. Even rafting tours are now possible on the river. The Secret World of Turisede near Zentendorf, known to many as the Kulturinsel Einsiedel, offers adventures for the whole family.

SENCKENBERG
world of biodiversity

Bei diesem Buch handelt es sich um die vier-sprachige Begleitpublikation zur gleichnamigen Ausstellung des Kulturhistorischen Museums Görlitz. Die Schau ist Partnerausstellung von „Abenteuer Neiße – Leben am Fluss“ des Senckenberg Museums für Naturkunde Görlitz und Teil des Interreg-Projektes „Abenteuer Neiße – Touristische Bewirtschaftung der deutsch-polnischen Grenzregion – 5. Etappe“ (PLSN.01.01.00-02-0099/17).